

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2015

Radka Jirmanová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra sociologie

**Mezigenerační pohled na potřebu vzdělávání: Případ
romských rodin na Broumovsku**

Bakalářská práce

Autor: Radka Jirmanová
Studijní program: B6703 Sociologie
Studijní obor: Sociologie obecná a empirická
Vedoucí práce: Mgr. Petr Vašát, Ph.D.

Hradec Králové, 2015

Zadání bakalářské práce

Autor: Radka Jirmanová

Studium: F12595

Studijní program: B6703 Sociologie

Studijní obor: Sociologie obecná a empirická

Název bakalářské práce: **Mezigenerační pohled na potřebu vzdělávání: Případ romských rodin na Broumovsku**

Název bakalářské práce AJ: Generation Gap in Attitudes about Need of Education: The Case of Roma Families at Broumovsko

Anotace:

Bakalářská práce si klade za cíl zjistit, jaký je ze strany Romů postoj k potřebě vzdělávání a jak se tento postoj liší mezigeneračně. O negativním postoji Romů ke vzdělání existuje ve společnosti celá řada stereotypů. Tím nejčastějším je, že Romové nevedou své děti ke vzdělávání a že pro ně vzdělání nemá hodnotu. Práce se zaměří na vyvrácení či potvrzení těchto stereotypů. Skrze vlastní kvalitativní výzkum (tj. polostrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování) se studentka pokusí zodpovědět následující výzkumné otázky. Jaký je postoj Romů ke vzdělávání? Jak se tento postoj liší mezigeneračně? Jak lze tento postoj sociologicky vysvětlit? Teoreticky a konceptuálně práce staví na současných přístupech antropologie etnicity a sociologie vzdělání. Literatura: Jakoubek, M., T. Hirt. 2004. Romové: Kulturologické etudy. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk Liessmann, K. P. 2008. Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění. Praha: Academia Šotolová, E. 2008. Vzdělávání Romů. Praha: Karolinum Navrátil, P. 2003. Romové v české společnosti. Praha: Portál Říčan, P. 1998. S Romy žít budeme ? jde o to jak. Praha: Portál

Garantující pracoviště: Katedra sociologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Petr Vašát, Ph.D.

Oponent: doc. Milan Tuček, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 24.6.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 4. 5. 2015

Anotace

JIRMANOVÁ, RADKA. *Mezigenerační pohled na potřebu vzdělávání: Případ romských rodin na Broumovsku*. Hradec Králové : Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2015, 66 pp. Bakalářská práce.

Bakalářská práce si klade za cíl zjistit, jaký je ze strany Romů postoj k potřebě vzdělávání a jak se tento postoj liší mezigeneračně. O negativním postoji Romů ke vzdělání existuje ve společnosti celá řada stereotypů. Tím nejčastějším je, že Romové nevedou své děti ke vzdělávání a že pro ně vzdělání nemá hodnotu. Práce se zaměří na vyvrácení či potvrzení těchto stereotypů. Skrze vlastní kvalitativní výzkum (tj. polostrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování) se studentka pokusí zodpovědět následující výzkumné otázky. Jaký je postoj Romů ke vzdělávání? Jak se tento postoj liší mezigeneračně? Jak lze tento postoj sociologicky vysvětlit? Teoreticky a konceptuálně práce staví na současných přístupech antropologie etnicity a sociologie vzdělání.

Klíčová slova: Romové, mezigenerační pohled, vzdělávání, vzdělávací systém, komunikace

Annotation

JIRMANOVÁ, RADKA. *Generation Gap in Attitudes about Need of Education: The Case of Roma Families at Broumovsk.* Hradec Králové : Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2015, 66 pp. Bachelor Degree Thesis

This Bachelor thesis aims to investigate what is the Romanies attitude towards education and how this approach differs from generation to generation. There are many stereotypes in society about the Romanies' negative attitude towards education. The most common one is that Romanies do not lead their children to education and that education has no value to them. This work will focus on confirming or refuting these stereotypes . Through her own qualitative research (ie. Semi-structured interviews and observations), the student will attempt to answer the following probing questions. What is the Romanies attitude towards education? How does this approach differ from generation to generation? How can this attitude be explained sociologically? Both theoretically and conceptually, this work builds on existing approaches ethnicity anthropology and sociology of education.

Keywords: The Romanies, intergenerational view, education, educational system, communication

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Petru Vašátovi, Ph.D. za jeho pomoc, poskytnuté konzultace, cenné rady, ochotu, velikou trpělivost a čas při vedení mé práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům, kteří mě při mé cestě za vzděláním nesmírně podporovali.

Veliké poděkování patří také rodině Butler, která mi pomáhala s překladem anglických textů.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem respondentům, romským rodinám a pedagožkám, za jejich ochotu. Bez jejich vstřícnosti by tato práce nikdy nevznikla.

Obsah

ÚVOD.....	9
1. STAV DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ.....	11
1.1. Problematika identit a vymezení.....	11
1.2. Pŕíchod Romů na území České republiky.....	13
1.3. Rodina a výchova.....	15
1.4. Vzdělávání Romů.....	17
2. ZĀKLADNÍ TEORETICKĀ VÝCHODISKA.....	22
2.1. Sociální vyloučení/exkluze.....	22
2.2. Teorie výzkumu.....	24
3. METODOLOGIE.....	27
3.1. Charakteristika území – oblast Broumovsko.....	27
3.2. Cíl výzkumu.....	27
3.3. Výzkumné otázky.....	28
3.4. Vzorek.....	29
3.5. Metody sběru dat.....	30
3.6. Analýza.....	31
4. POPIS VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ.....	32
4.1. Popis průběhu sběru dat.....	32
4.1.1 Rozhovor s rodiči.....	33
4.1.2 Rozhovor s dětmi.....	36
4.1.3 Rozhovory s pedagogy.....	37
4.2. Pozorování.....	38
4.3. Deskripce rozhovorů.....	39
4.4. Výsledky rozhovorů s rodiči.....	45
4.5. Výsledky rozhovorů s dětmi.....	47
4.6. Výsledky rozhovorů s pedagogy.....	49
4.7. Rodiče versus pedagogové.....	52
4.8. Mezigenerační pohled na vzdělávání.....	53

5. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ.....	55
5.1. Srovnání výsledků se stavem poznání a východisky.....	55
5.2. Kritická diskuze.....	58
5.3. Shrnutí.....	60
ZÁVĚR.....	62
SEZNAM ZDROJŮ.....	64
SEZNAM PŘÍLOH	
Příloha 1 – Scénář rozhovorů s rodiči	
Příloha 2 – Scénář rozhovorů s dětmi	
Příloha 3 – Scénář rozhovorů s pedagogy	
Příloha 4 – Ukázka kódovaného přepisu rozhovoru a kódovník	

ÚVOD

Jako téma pro svoji bakalářskou práci jsem zvolila vzdělávání Romů. Práce nese název Mezigenerační pohled na potřebu vzdělávání: Příklad romských rodin na Broumovsku. Důvod mého výběru je ten, že potřeba vzdělávání je základním rysem socializovaného jedince ve společnosti. Tuto potřebu jsem spojila s problematikou Romů, která je v posledních letech velice diskutovanou a vzdělávání jako takové je problémem, který se snaží řešit nespočet škol, organizací, ale také stát právě z hlediska socializace.

Jako svoji výzkumnou oblast jsem zvolila Broumovsko, neboť se jedná o prostředí, ve kterém jsem vyrůstala, ale také hlavně proto, že je zde vysoký počet romských rodin. Tento počet v posledních letech roste, což vede k nárůstu počtu konfliktů.

Důležité je si uvědomit, že mezi českou společností a společností Romů jsou veliké rozdíly. Romové patří k nejpočetnější národnostní menšině v České republice. Mají svoji vlastní kulturu a odlišný způsob života a jejich životní priority se od těch českých liší. Naše rozpory vznikají hlavně z nedostatku informací a pochopení odlišných životních názorů. Jejich začleňování do společnosti je velký problém.

Cílem této práce je zjistit, jaké jsou postoje Romů ke vzdělávání a jak se tento postoj liší mezigeneračně. Názory generací na vzdělání jsou důležité, neboť je jedním z hlavních úkolů rodičů zprostředkovat a zabezpečit výuku svým dětem. Tato práce ukazuje nejen snahu rodičů, ale i možnosti vzdělávacích organizací.

Bakalářská práce je postavena na několika stereotypech, které jsou rozšířeny u většiny obyvatel České republiky. Stereotyp, který se vztahuje na téma bakalářské práce, říká, že Romové nemají zájem o vzdělávání a tím pádem i snadnější začleňování do společnosti. Také se snaží aplikovat obecné teorie právě na území Broumova pomocí výzkumných otázek, které navazují na základní otázky práce.

Základními otázkami práce jsou:

1. Ovlivňuje dosažené vzdělání rodiče názor na vzdělání dítěte?
2. Podporuje respondent vzdělání svého dítěte?
3. Uvědomuje si dítě potřebu vzdělávání – chce studovat?

Práce je členěna do několika kapitol, které se poté rozdělují do jednotlivých částí. V první kapitole jsou zpracovány základní informace a stav současného vědění o problematice. Uvádím zde několik dokumentů a autorů, kteří se vzděláváním a romskou problematikou zabývají. Druhá kapitola práce je věnována teoriím, které jsou pro výzkum stěžejní a pomocí kterých jsem vytvářela své výzkumné otázky a scénáře pro tři druhy rozhovorů. V další kapitole práce přiblížím zvolenou metodologii, tedy rozhovory a zúčastněné pozorování, blíže charakterizuji zvolené území a výběr vzorku respondentů. Následující kapitola se již věnuje samotnému deskriptivnímu popisu výzkumu. Poslední kapitola této práce je zaměřená na výsledky šetření a pozorování. Zjištěné informace interpretuji a srovnávám s teoretickými částmi práce. Součástí je i kritika. Zároveň se snažím vyvodit z výsledků určité závěry.

K vypracování této bakalářské práce jsem využila svých znalostí, načtených informací ze zdrojů, které uvádím a cituji v následujících kapitolách, a také poznatků, které vyplývají ze získaných výsledků mého výzkumu.

1. STAV DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ

Tato kapitola je základem znalostí, které jsou potřebné pro orientaci v tématu. Vymezuje pojmy a představuje základní informace, které jsou důležité pro vytvoření okruhů teoretických východisek práce.

1.1. Problematika identit a vymezení

V České republice tvoří Romové početně nejvýznamnější etnickou menšinu i přesto, že se v roce 2001 při Sčítání lidu, domů a bytů přihlásilo k romské národnosti jen necelých 12 tisíc občanů naší republiky. Je zřejmé, že toto číslo neodpovídá reálnému stavu. Tento výsledek způsobil, že problémy Romů ztratily u některých lidí, zvláště pak u těch, kteří nežijí v lokalitách s velkým počtem romských obyvatel, svou společenskou závažnost. U populace se vytvořil názor, že společnost má problém s Romy. Ve skutečnosti je však důležité si uvědomit, že jsou naše problémy vzájemné. Naším postojem k romské problematice jsme si vytvořily bariéry, které není jednoduché v české společnosti vyřešit. Hlavním důvodem je, že většina lidí odmítá fakt, že Romové mají svůj vlastní jazyk, kulturu a historii. Je zřejmé, že nejvíce problémů ve společném soužití pramení z nedostatků v našem vzájemném porozumění, což je způsobeno vzájemnou neznalostí.

Kdo je to tedy vlastně Rom? V současné době se nejčastěji setkáváme s definováním pomocí biologických faktorů, jinak řečeno o romském antropologickém typu, který navazuje na genetické poznatky. Tato definice je však chybná, neboť z biologického hlediska neexistuje jejich samostatná molekulární entita.

Toto hledisko je označováno za neodborné a podle mnohých nahrává rasovým teoriím, tedy diskriminaci. Jako příklad autora, který toto hledisko odmítá, mohu uvést Marka Jakoubka.

Za Roma tedy nejčastěji označujeme člověka, jehož rodinné geny sahají až k etniku, které se do světa rozšířilo již ve středověku z Indie. Tento názor zastávají odborníci a přívrženci takzvaného indického původu.

Spory o multikulturalismus a politiku identit rozhodně nejsou u autorů ojedinělé. Nejznámější diskuzí na toto téma je, dle mého názoru, diskuze Tomáše Hirta a Marka Jakoubka s Pavlem Baršou. Právě Barša tvrdí, že knihy Romové – konec (ne)jednoho mýtu a Romové: Kulturologické etudy jsou důkazem toho, že tyto dva autory a jejich texty můžeme přiřadit k autorům, kteří spadají pod radikální konstruktivismus, který tvrdí, že objektivní realita a pohled na svět není, existují jen subjektivní přístupy, které nám pomohou vytvořit naši realitu. Opakem konstruktivismu je primordialismus a holismus. Etnické skupiny jsou podle tohoto směru zakládány na sdílení primordiálního jádra, které se dědí napříč generacemi. Osobně se přikláním spíše ke konstruktivnímu pojetí.

Menšina není pouze označení pro skupinu, která je menší než jiná skupina. Toto vymezení je z vědeckého hlediska odmítáno, neboť je příliš zjednodušené. Můžeme rozlišit dva typy definic národnostní příslušnosti. Menšinu posuzujeme podle vnějších charakteristik, jakými jsou například kultura, jazyk či jiná tělesná odlišnost, nebo můžeme menšiny rozlišit podle subjektivního pocitu náležitosti ke skupině jedince. Menšinu můžeme vymežit i podle příslušných paragrafů z hlediska zákonného.

1.2. Půchod Romů na území České republiky

O půchodu Romů na území Evropy existují dvě základní teze. První teze hovoří o takzvaném autochtonním původu Romů, což znamená, že je romské obyvatelstvo původní na určitém území v určité kultuře. Nejznámější zastáncyní tohoto názoru je britská antropološka Judith Okely. Pro účely této práce jsem studovala její text s názvem *Some political consequences of theories of Gypsy identity*, který byl přeložen pro využití ve Sborníku prací fakulty sociálních studií Brněnské Univerzity. Bakalářská práce je však postavená na tezi, která předpokládá indický původ, neboť po prostudování všech faktů, jsem jeho zastáncem.

Romové pochází z Indie. Jejich kastovní postavení v této zemi však nebylo příliš dobré. Historikové se domnívají, že důvodem jejich emigrace, která trvala několik století a byla prováděna ve vlnách, je obživa.

Do Evropy, kde je Romů nejpočetnější část se vlna prvních emigrantů dostala před rokem 1000 n. l. a to přes dnešní Turecko. Jejich uplatnění byla různá, ale především se živilo jako hudebníci. Pro svůj styl života však byli utlačováni, pronásledováni a v některých zemích i vyvražďováni napříč staletími.

Názory historiků se na první zmínku o Romech na našem území rozcházejí. Někteří tvrdí, že se o nich píše již v Dalimilově kronice, jiní tvrdí, že první zprávy dokládá až Popravčí kniha pánů z Rožmberka (1389-1429) k roku 1399. Obecně lze však říci, že všechny tyto dohady lze časově vymezit na dobu kolem 14. století.

V 15. století byly podmínky pro Romy na našem území velice příznivé, proto dochází k jejich další vlně migrace. Byli chráněni vyhláškami a nařízenými, což ovšem nebránilo tomu, aby je zdejší obyvatelé brali jako cizince, tuláky, čaroděje a nebezpečné občany.

Další zprávy jsou vzhledem k okolnostem v Evropě, jako byla například třicetiletá válka, velmi řídké. V 16. a 17. století byli Romové z našeho území vyháněni, neboť se nedokázali začlenit do společnosti. Největší změnu postojů vůči Romům přinesla až v době osvícenství asimilační politika Marie Terezie. Její nařízení z roku 1761 určuje, aby se usadili ve městech nebo na vesnicích. Zakázala však používat romštinu, vzájemné sňatky mezi Romy byly nepřípustné a také přikázala odebírat děti rodičům, aby z nich mohla vychovat vzdělané křesťany. Její snaha o vychování nových lidí však nevedla k vysněnému cíli. Hlavním důvodem byla nereálnost a také používání násilnických metod.

Další nařízení týkající se této problematiky vycházejí v českých zemích až v polovině 19. století. Podle nich mají být uplatňovány předpisy o policejním dohledu, cizinecké policii a tuláctví. Tyto procesy, které měly za účel usadit kočovné Romy, však můžeme výrazněji vidět za první světové války. Všem kočovným rodinám byla určena obec jako jejich bydliště. Tyto obce si musely vést svoji evidenci a všechny svěřené podrobit lékařské prohlídce. Evidování Romové nesměli opouštět území obce bez speciálního povolení úřadů. Po skončení první světové války je velice složité najít informace o stavu této problematiky, neboť se Romům mnoho pozornosti nevěnuje.

Druhá světová válka je nejsložitějším a nejkrutějším obdobím v historii Romů. Nástup Adolfa Hitlera k moci měl za důsledek, že se v Německu začala rozšiřovat rasová politika. Židé a Romové byli v Norimberských zákonech ze září 1935 označeni za cizí rasy neárijské krve. Tyto zákony měly být konečným řešením problému romské otázky. Většina českých Romů byla vyvražděna, ostatní zastávali práce v koncentračních táborech. Druhou světovou válku přežilo v Čechách jen něco málo kolem tisíce Romů.

Konec války je brán jako historický mezník ve vývoji postavení Romů v naší společnosti. Přeživší se vrací z koncentračních táborů a usazují se v průmyslových centrech, kde hledají práci. Vytvářejí nové osady a ghetta.

Komunistická strana si kladla za cíl zastavit opomíjení a krácení těchto obyvatel na právech, podporovat jejich uměleckou tvořivost a vzdělání. Romové však nadále žili v izolaci, což brzdilo jejich rozvoj a začlenění do společnosti.

Demokratické řízení naší země po roce 1989 nahrávalo pro vytváření neformálních i formálních skupin. V Praze vznikla první romská politická strana s názvem Romská občanská iniciativa, která se chtěla prosadit ve vrcholné politice. Také vzniklo velké množství romských hnutí, které měly za cíl prosazovat zájmy romského obyvatelstva. Mimo jiné demokracie umožnila svobodu užívání romského jazyka a rozvíjení kultury. Od roku 1990 bereme romské obyvatelstvo jako národnostní menšinu.

Historii Romů, dle mého názoru, nejlépe popisuje kniha *S Romy žít budeme* – jde o to jak od Pavla Říčana.

1.3. Rodina a výchova

O českých dětech se tvrdí, že jsou neurotické. Podléhají vysokým nárokům stále vzdělanější společnosti a také svých stále náročnějších rodičů. To ovšem neplatí u romských dětí. Z důvodu rozdílné kultury se zde setkáváme s odlišnými životními prioritami, mezi které vzdělávání nepatří.

Každá rodina má své funkce a můžeme ji brát i jako určitý druh organizace. Mezi základní funkce patří výchovná, ochranná a reprodukční. Tradiční romská rodina je veliká a vyznačuje se soudržností. Za poslední generace však můžeme pozorovat, že rodina jako taková a také její vliv, značně zeslábl. Je to důsledkem toho, že jsou rodiny vytrženy ze soudržných lokalit a dávají přednost životu v bytech. I v užívání bytových jednotek můžeme vidět značné rozdíly mezi českou a romskou rodinou.

Hlavou romské rodiny je vždy otec, který má právo řídit rodinu a to i fyzickou silou. Žena je brána jako matka. Schopnosti ženy jsou posuzovány

podle toho, je-li schopná rodit. Mezi její základní povinnosti patří zabezpečit chod domácnosti, vychovávat děti, ale hlavně také poslouchat svého manžela. Povinnosti muže jsou v mnoha ohledech jednodušší. Jeho hlavní povinností je být hlavou hodiny, řídit ji a starat se o její dobrou pověst mezi ostatními rodinami.

Pro přesnější ukázkou postavení ženy v romské rodině použijí studii Marka Jakoubka a Lenky Budilové s názvem Příbuzenství v romské osadě. Autoři zde podle svého výzkumu přesně vymezují nukleární rodinu. Tato rodina je u romské populace daleko početnější než u majoritní populace. Nevalné postavení ženy v romské společnosti a rodině je viditelné na faktu, že ženská nevěra je považována za velký prohřešek, který může vést až k rozpadu manželství. Naproti tomu nevěra manžela zvyšuje jeho sociální status. Tyto fakta potvrzují i informace v knize od Pavla Navrátila, která se jmenuje Romové v české společnosti.

Rodiny stále dodržují silné mravy. Není přípustné, aby dítě mluvilo před staršími vulgárně. U některých národnostních skupin Romů můžeme vidět, že děti jsou vychovávány až od určitého věku. Do té doby mají velice povolenou výchovu a tudíž i mravy.

Z hlediska vzdělávání je rodina nejdůležitějším prostředkem pro ovlivnění dítěte. Chceme-li pozitivně působit na dítě, musíme mít podporu rodičů, která by měla být založena na dobré komunikaci. K tomu, aby nedocházelo ke komunikačním nedostatkům, mají školy možnost využívat poradce, který se bude specializovat na romskou problematiku.

1.4. Vzdělávání Romů

Žijeme ve společnosti vědění, o které Konrád Paul Liessmann říká: *„Společnost, která sama sebe definuje skrze „vědění“, by se dala chápat jako společnost, v níž rozum, úsudek, rozvaha, prozíravost, dlouhodobé myšlení, chytré zvažování, vědecká zvědavost a kritická sebereflexe, shromažďování argumentů a zkoumání hypotéz konečně převážily nad iracionalitou, ideologií, pověřivostí, domýšlivostí, chtivostí a bezduchostí.“* [Liessmann 2012: 22]

Problematikou vzdělávání Romů se věnuje velké množství autorů, ať již sociologů, antropologů či psychologů. Toto téma není aktuální jen v České republice. Zabývají se jím odborníci všech států, kde žije romské obyvatelstvo.

Tuto část bych ráda začala světovými autory, kteří se zabývají romskou problematikou a to hlavně ve vztahu právě ke vzdělávání. Při načítání literatury jsem se nejčastěji setkala s odkazem na dánského autora Petera Bakkeru. Tohoto autora řadíme mezi velice významné romisty, já jsem však jeho texty pro svoji práci nevyhledávala a nevyužívala.

Osobně bych však chtěla vyzdvihnout práci slovenského autora Stanislava Ciny, který je autorem mnoha publikací, které se snaží usnadnit práci pedagogům se znevýhodněným obyvatelstvem, pomocí svých textů zaměřených na romský jazyk. Pro informace do tohoto tématu jsem použila jeho metodickou příručku s názvem Rómský jazyk.

Nevzdělanost Romů má za důsledek jejich špatnou socializaci. Vzdělanostní nedostatky můžeme vidět v jejich fungování na úrovni sociální, ekonomické, ale i kulturní, což vede k prohloubení špatných vztahů mezi Romy a ostatními občany České republiky.

Vzdělávací systém České republiky je založen na principech Listiny základních práv a svobod. Jeho hlavním úkolem, zaměříme-li se na integraci národnostních menšin, je pěstovat národní uvědomění a zabezpečovat

integraci těchto občanů. Cílem školství je vybavit žáky takovým znalostem, aby se mohli zapojit do profesního života či pokračovat ve studiu. Je důležité zdůraznit, že podle nyní platného zákona č.561/2004 Sb. ze dne 24. září v § 13, má příslušník národnostní menšiny právo na vzdělávání v jazyce jeho menšiny. Touto problematikou se zabývá komise Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a jsou zde zastoupeny menšiny polské, slovenské, německé a romské.

Jedním z prvních projektů, se kterým jsem se při získávání informací pro bakalářskou práci setkala, je projekt s názvem Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České (a Slovenské) republice, který zabezpečovala Zdravotně sociální fakulta Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, a který probíhal v letech 2007-2009. Cílem výzkumu měl být posun v oblastech zdravotně-sociálních, kvality života a délky života. Jednou ze zkoumaných oblastí bylo také vzdělávání Romů. Data, které jsou použita, byla získána metodou socio-etnologického terénního výzkumu, tedy pomocí řízených rozhovorů a zúčastněného pozorování celkem u 150 rodin. Z výsledků je patrné, že nejčastějším důvodem pro ukončení vzdělávání, jsou ekonomické nedostatky a založení rodiny. Důležitým faktorem je také fakt, že Romové nepřikládají vzdělávání dostatečný význam, což pramení z rodinného života, který je dostatečným způsobem nemotivuje ke zvyšování kvalifikace.

Pedagogická fakulta této Univerzity ve svých informativních textech pro učitele udává velké množství základních pravidel pro práci s romskými dětmi. Těmito pravidly se však nebudu podrobně zabývat, byly by vhodné spíše pro práci budoucího pedagoga, ale v těchto textech jsem našla informace, které jsou pro moji práci zajímavé a také jsou sami o sobě základní, pro pochopení práce s dětmi.

Jedním z hlavních problémů romských dětí při příchodu na první stupeň základní školy je nedostatečná znalost českého jazyka, neboť romské děti

ve většině případů nenavštěvují předškolní zařízení, která mají za úkol jazykové rozdíly odstranit či co nejvíce zmírnit. Rodina dítěti nedá základ, který učitel při příchodu předpokládá. Základní škola by se měla snažit o překonávání jazykových problémů, neboť spousta dětí není schopná plynulé češtiny. Romské děti jsou velice pohybově a hudebně nadané, proto se doporučuje tyto jejich vlohy co nejvíce rozvíjet pomocí speciálních výukových metod. Je důležité v rámci výuky zmiňovat jiné kultury, aby se děti již od dětství učili chápat odlišnosti. Zákon nabízí i možnost zařazení výuky romštiny jako nepovinného předmětu. Tato možnost však v praxi není často využívána. Škola by v rámci zlepšení výukového prostředí měla posilovat dobré vztahy s rodinou žáka, neboť nedostatečné přizpůsobení rodičů, či komunikační problémy nenapomáhají integraci a vzdělávání.

Dalším dokumentem, který považuji za užitečné zmínit, je Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 2, které má název Základní vzdělávání romských dětí. Toto doporučení zpracoval Michal Čermák. Liga lidských práv je česká nevládní organizace, která má za úkol chránit práva dětí, pacientů, duševně nemocných, obětí rasové diskriminace, policejního a domácího násilí i dalších osob. Svoje jednání staví na dodržování bodů Listiny základních práv a svobod a také na mezinárodně platných úmluvách o lidských právech. Hlavním cílem tohoto systémového doporučení je přispět k vybudování nového systému vzdělávání, který nebude nikoho, a to zejména romské žáky, vylučovat mimo hlavní proudy vzdělávání a tím přispěje k integraci vylučovaných skupin do společnosti. Liga vnímá snahu státu a pověřených institucí z hlediska integrace národnostních menšin jako nedostatečnou. Upozorňuje na fakt, že učitelé nevěnují romským dětem speciální péči, kterou vyžadují z hlediska jazykových a kulturních nedostatků. Zároveň také Liga poukazuje na to, že problémy při vzdělávání Romů vznikají hlavně z toho důvodu, že pravidla pro vyučování znevýhodněných žáků jsou v zákoně nedostatečně vymezena. Jedním z pro mne nejzajímavějších bodů tohoto

systémového doporučení, je ten, že Liga doporučuje zavést minimálně poslední ročník v mateřské školce jako povinný. Toto doporučení vnímám jako efektivní, neboť se dítě naučí práci v kolektivu, je dříve začleňováno do společnosti, ale hlavně začne již v nízkém věku rozvíjet znalosti českého jazyka.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy za účelem zlepšení podmínek pro dosažení vzdělávání a úrovně vzdělanosti obecně vytvořilo roku 2001 strategii, podle které by měli vzdělávací instituce pracovat. Tento dokument je brán jako velký krok kupředu ze strany státu vzhledem k romské problematice. Prioritou této strategie je zlepšení celkové situace Romů prostřednictvím vzdělávání. Samotný dokument je řazen do několika oblastí. Nejdůležitějším obdobím žáka je předškolní věk. Zde se u dětí formují jazykové dovednosti a je největší možnost ovlivnění psychického vývoje dítěte. Je důležité zajistit, aby romským dětem nebylo bráněno v navštěvování předškolních zařízení a to zejména z finančních důvodů. V průběhu povinné školní docházky dochází také k velkému počtu problémů. Ze získaných informací je patrné, že většina z těchto problémů se odvíjí od skutečnosti, že romské děti nejsou vychovávány k tomu, že je vzdělávání potřebnou součástí života. Mají jiné priority, jako je například sport a jiné mimoškolní aktivity. Ženy jsou brány jako matky, tudíž není potřeba, aby byly studované. Podle strategie je důležité, aby byla dostatečně vysvětlena potřeba vzdělanosti, a to zejména rodičům, kteří mají na své děti největší vliv. V tomto případě by mohl pomoci takzvaný romský asistent či vychovatel. Musíme brát v úvahu ekonomickou situaci rodiny. Rodiče dítěte si mnohdy nemohou dovolit platit školní jídelnu a družinu, školní výlety či mimoškolní aktivity. Nedostatek účasti na těchto školních aktivitách, které jsou pro mnohé děti zcela normální, je dalším problémem, který prohlubuje sociální nerovnosti a může vést k rasové diskriminaci. Proto je důležité tyto situace řešit a napomáhat k jejich

odstranění. Tuto strategii mimo jiné popisuje i Eva Šotolové ve své knize *Vzdělávání Romů*.

Jedním z předních odborníků na romskou problematiku je i Marek Jakoubek. Jeho dílo *Romové – konec (ne)jednoho mýtu* je další z řady publikací, kterou by student při tvorbě různých prací na toto téma neměl vynechat. Ve své práci zdůrazňuje, že vzdělávání jako takové, nemá v romské kultuře místo a ani zásadní význam, a to i přestože je vzdělávání, jak jsem již několikrát uváděla, považováno za základní složku integračního procesu. *„Naprostá převaha rozvojových programů zdůrazňuje potřebu vzdělání a klade ji na jedno z prvních míst v otázce podpory. Obvykle si ale nikdo neklade otázku, jaký vztah má takový typ vzdělání ke kultuře romských osad. Všichni, zaslepeni touhou pomoci, si nestačili všimnout, že nejsou než vykonavateli asimilace a destruktoři kulturních rozdílů. Jen naprosté výjimky, jejichž hlas však zůstal neoslyšen, správně argumentovali, že ”zdůrazňováním vzdělání – našeho většinového typu vzdělání, ke kterému nutíme romskou minoritu (a nás do toho zase nutí Rada Evropy), vlastně nejvíce narušujeme jejich tradiční životní styl.”* [Jakoubek 2004: 225]

V tomto díle také v návaznosti na již zmiňovanou Listinu základních práv a svobod Jakoubek dokládá, že její řešení není hned v několika bodech pro samotné Romy šťastné. Současná vzdělanostní politika České republiky totiž dostatečným způsobem nerozvíjí romskou kulturu, což je veliký problém.

2. ZÁKLADNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Tato kapitola má za úkol shrnout a vymezit základní pojmy a informace, které jsem využívala pro účely své práce. Uvádí teze několika významných autorů, kteří byly přínosem pro práci s romskou menšinou a jejím vzděláváním.

2.1. Sociální vyloučení/exkluze

Sociální vyloučení neboli exkluze je stav, který ohrožuje sociální kohezi společnosti, která klade důraz na sociální blahobyt a stabilní sociální vztahy ve společnosti.

Termín sociální vyloučení byl poprvé použit v roce 1974 v knize od francouzského autora Lenoira *Les Exclus: un Français sur Dix*, což v překladu znamená Vyloučení, jeden Francouz z deseti. Tento termín, ač nebyl v knize přímo specifikován, se velmi rychle rozšířil do celé Evropy. Je nutné uvést, že každá sociální věda si vyloučení vykládá různým způsobem. Ze sociologického pohledu mi přijde nejpřijatelnější definice Pavla Navrátila z knihy *Romové v české společnosti*: *„Sociální vyloučení je proces (nebo stav), který určité jedince, rodiny, případně skupiny či celé lokální společenství (komunity) omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém a občanském životě společnosti. Tento proces (stav) má mnoho příčin. Patří mezi ně chudoba, nízké příjmy, diskriminace, nízká míra vzdělání, zdevastované životní prostředí (tak typické pro slumy), často také etnická příslušnost. Prostřednictvím tohoto procesu jsou lidé odštěpeni na významnou periodu v životě od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel ve společnosti.“* [Navrátil 2003: 34]

Přestože není Pavel Navrátil odborníkem přes problematiku sociálního vyloučení, jeho definice se mi zdá ze všech nastudovaných, nejvíce přijatelná a srozumitelná i pro okruh širší veřejnosti, které není v tomto ohledu nijak speciálně vzdělávaná.

Obecně a zjednodušeně lze však říci, že sociální vyloučení je přerušení sociálního pouta mezi státem a jednotlivce či skupinou. Toto pouto ovlivňují mnohé ukazatele, mezi které patří například demokratický a právní systém určité země, pracovní trh, sociální systém a nastavení rodinných systémů.

Mezi skupiny, které se považují za ohrožené sociálním vyloučením, patří osamělí rodiče, mladí manželé s dětmi, dlouhodobě nemocní a zdravotně postižení, lidé v penzi a hlavně etnické a další menšinové skupiny.

Sociální vyloučení se projevuje hned v několika oblastech každodenního života jedince. Vyloučený je ohrožen chudobou, má omezený přístup na trh práce a tím pádem je i odsunut od ostatních služeb. Dalším typickým znakem je, že tito lidé žijí v tzv. sociálně vyloučených lokalitách. Zde se může jedna o dům, ulici či samostatnou část města. Lidé si zde vytvářejí vlastní životní pravidla, dodržují hierarchii a staví si psychické bariéry k okolnímu světu. Díky tomu se často dostávají obyvatelé těchto lokalit do konfliktů s ostatními obyvateli města, ale často také se zákonem.

Snažím-li se tu vymezit pojem sociální vyloučení, rozhodně nemohu opomenout práci s názvem Východiska boje proti sociálnímu vyloučení od Dr. Ivana Gabala. Tato práce popisuje nejen tento pojem, ale také problémy spojené s vyloučením a způsoby jejich řešení. Nejznámějším autorem, který se zabývá právě sociální exkluzí je Petr Mareš. Jeho práce s názvem Faktory sociálního vyloučení vymezuje osoby, které jsou sociální exkluzí vystaveny. Dále důkladně rozebírá její dopady na životy jedinců a to zejména v České republice.

Opakem sociální exkluze je sociální inkluze. Jedná se tedy o stupeň integrace znevýhodněných občanů do společnosti.

2.2. Teorie výzkumu

Mezi základní texty, které jsem využívala pro tvorbu otázek a následně i scénáře svých rozhovorů řadím knihu *Vzdělávání Romů* autorky Evy Šotolové, *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*, *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů* od Jaroslava Balvína a bakalářskou práci Martiny Jeřábkové, která nese název *Romové ve Vysokém Mýtě se zaměřením na vzdělávání a romský jazyk*.

Eva Šotolová je docentkou působící na katedře Sociální pedagogiky Univerzity Karlovy v Praze. Je řazena mezi přední odborníky na vzdělávání Romů v České republice. Její kniha *Vzdělávání Romů* vychází z historických informací o této národnostní menšině a snaží se co nejlépe popsat snahy o asimilaci a integraci těchto obyvatel. Tyto historické informace se snaží aplikovat na stávající vzdělávací politiku, čímž odkrývá i nedostatky v současném systému. Shrnu-li její poznatky, které popisuje a dokládá na příkladech, vznikne mi velké množství hypotéz, na které navazuji ve své práci. Jednou z prvních věcí, na které chci navázat je fakt, že Šotolová uvádí navštěvování mateřských škol z ohledu Romů za nedostatečné. „*Ve spolupráci s romskými politickými institucemi a občanskými subjekty je třeba zvýšit počet romských dětí pravidelně docházejících do mateřské školy, a to alespoň dva roky před začátkem školní docházky.*“ [Šotolová 2001]

Na tuto snahu a doporučení navazuji hned několika otázkami.

Autorka dále poukazuje na nedostatečnou připravenost pedagogů při práci s národnostní menšinou a to zejména s ohledem na poruchy učení a chování. „*Nedostatečná je speciálněpedagogická práce s romskými žáky v oblasti specifických poruch učení a chování. S těmito dětmi se individuálně téměř npracuje*“ [Šotolová 2001]

I toto je další skutečnost, na kterou navazuji ve svém rozhovoru.

Dalším autorem, který je pro bakalářskou práci přínosný, je Jaroslav Balvín, který také napsal velké množství knih zabývajících se touto problematikou. Já jsem využila dvě jeho díla, a to: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů a Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém.

První výše zmiňovanou knihu bych řadila k publikacím, které mají za úkol shromáždit a představit praktické informace odborníků. Druhá kniha je spíše jakýmsi doporučením, jak v určitých situacích s dětmi pracovat. Obě publikace jsou však velice prospěšné, protože ukazují na nedostatky plynoucí z praxe a to hned od těch nejvíce zasvěcených – samotných pedagogů.

O Romech a jejich vzdělávání byla napsána spousta bakalářských prací. Já jsem si vybrala práci Martiny Jeřábkové, neboť se mi svým obsahem líbila nejvíce a také je té mojí blízká, neboť teoretické poznatky aplikuje na určité území, v tomto případě na Vysoké Mýto. Práce je postavena na pěti základních hypotézách, které se vztahují na vzdělávání, zaměstnanost, jazyk, identitu a soužití Romů a gádžů. Výběr vzorku respondentů je velice široký a to z důvodu, jak autorka uvádí, aby byly výsledky co nejobjektivnější. Osobně jsem pracovala pouze s částí, která je zaměřená na vzdělávání. Zde Jeřábková poukazuje na skutečnosti, které vedou rodiče k tomu, že své děti nemotivují ke studiu. Těmito skutečnostmi jsou například osobní negativní zkušenosti, nebo pocit, že škola naruší rodinnou soudržnost.

„Romští rodiče na jedné straně počítají s tím, že škola se o jejich děti postará a přebere za ně plnou zodpovědnost, a na druhou stranu se rodiče často domnívají, že škola stejně děti nic nenaučí. Důležitý je také pocit romských rodin, že škola jim dítě „odcizí a odvede“. [Jeřábková 2009: 21]

Z výsledků této práce je patrné, že otázky, které byly předem stanovené, se potvrdily.

„V rámci vzdělávání se má hypotéza týkala předpokladu, že motivovanost Romů vůči vzdělání je snižena a děti ve většině navštěvují Základní speciální školu Vysoké Mýto. Domnívala jsem se, že i zájem o sekundární školství bude malý. Dále jsem si vytyčila hypotézu, že rodiče děti v celku nepříliš motivují k získání vzdělání. Dané hypotézy se v rámci celkového shrnutí potvrdily. Rodiče skutečně děti ke škole nemotivují, chybí jejich spolupráce se školou a pomoc dětem v domácí přípravě. Rodiče se odvolávají na následnou diskriminaci na trhu práce a tímto způsobem odůvodňují pro ně nepotřebnost získání vyššího vzdělání.” [Jeřábková 2009: 67]

Na základě těchto poznatků je sestaven scénář mých rozhovorů. Výše uvedené fakta jsem doplnila o okruhy, které byly ve všech dostupných materiálech nastíněny, a jsou důležité ve vztahu dítěte ke vzdělávání. Jsou jimi finance, podpora státu, kolektiv, školní zázemí, ale také sny a přání dítěte do budoucího života.

3. METODOLOGIE

Následující kapitola popisuje výzkumnou oblast, výběr vzorku a samostatný postup, který byl použit při zpracování výsledků této práce.

3.1. Charakteristika území – oblast Broumovsko

Výzkum je proveden na romském obyvatelstvu, které žije v oblasti Broumovska. Broumovsko je nodálním regionem na severovýchodě České republiky. Leží u hranic s Polskem. Život v tomto regionu ovlivňuje fakt, že se jedná o chráněné krajinné území, které je tvořené centrem se zázemím. Jak napovídá sám název, toto centrum je město Broumov. Jedná se o město, ve kterém je soustředěn veškerý kulturní, zdravotní a sociální život. Město Broumov je i centrem veřejné správy pro okolní obce.

Mezi další města, patřící k tomuto regionu řadíme Meziměstí, Polici nad Metují a obce, které z hlediska veřejné správy spadají pod tyto města.

3.2. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bakalářské práce je zjistit, jaké jsou pohledy rodičů a dětí na vzdělávání. Nejrozšířenějším názor obyvatel České republiky je, že Romové nemají zájem o začlenění do vzdělávacího systému. Zájem o vzdělávání nemají ani studenti, neboť je jejich rodina dostatečně nemotivuje.

K vyvrácení či potvrzení těchto stereotypů, slouží poznatky, které jsou získány prostřednictvím kvalitativního výzkumu, který jsem vybrala z hlediska vhodnosti pro danou problematiku. Výzkum je postaven na strukturovaných rozhovorech, zúčastněném pozorování a na studiu materiálů, které mi poskytly rodiny zařazené do výzkumu.

3.3. Výzkumné otázky

Cílem této práce je zjistit, jaký je ze strany Romů postoj k potřebě vzdělávání a jak se tento postoj liší mezigeneračně. K zjištění toho cíle slouží tři základní otázky: (1) Ovlivňuje dosažené vzdělání rodiče názor na vzdělání dítěte? (2) Podporuje respondent vzdělání svého dítěte? (3) Uvědomuje si dítě potřebu vzdělávání – chce studovat?

Zvolené základní výzkumné otázky navazují na teoretická východiska rozvinutá v předešlé kapitole a jsou vytvořeny tak, aby vedly k cíli práce. Na základní otázky navazují otázky doplňující, které mají za úkol rozšířit naši informovanost. Jsou zařazeny do scénářů, pomocí kterých byly uskutečněny strukturované rozhovory.

Scénáře byly vytvořeny celkem tři. Vzhledem k tomu, že tato práce ukazuje mezigenerační pohled, jsou první dva scénáře určeny právě pro generaci rodičů a generaci dětí. Třetí scénář je utvořen speciálně pro rozhovor s pedagogy.

Otázky jsou rozděleny podle témat, které jsou utvořeny pro rozhovory s rodiči a dětmi. Abych zjistila mezigenerační pohled, nalezneme stejné otázky u rodičů i dětí.

Nejprve začínám nenáročnými a necitlivými otázkami, které slouží k rozmluvení respondentů. Poté přecházím k otázkám z konkrétních témat, kterými jsou: předškolní vzdělávání, jazyková bariéra, ekonomické a kulturní nedostatky, školní zázemí, práce pedagogů, kolektiv, podpora státu, založení rodiny, budoucnost dítěte. Poslední otázka je položena pomocí metody freelisting. Respondenti uvádějí pět slov, která je napadly ve vztahu ke slovu vzdělání. Scénář rozhovorů s dětmi je upraven vzhledem k věku a vědomostem dítěte. Otázky jsou jednoduché a je jich podstatně méně, než u rodičů.

Otázky utvořené pro pedagogy jsou specifické. Dotýkají se výše zmíněných témat, ale slouží spíše k pochopení náročnosti práce s národnostní menšinou.

3.4. Vzorek

Rozhodla jsem se, že se v této práci zaměřím na populaci Romů, kteří mají alespoň jedno dítě, které je školou povinné. Konkrétní vzorek je však utvořen nepravděpodobnostním výběrem a je složen ze tří rodin. První je vybrána na základě doporučení informátora, ostatní jsou pro výzkum získány metodou referenčního výběru. Informátorem mi byla osoba, která je mi známá a má dobré vztahy s romskými rodinami.

Rozhovory měly být původně prováděny v přirozeném prostředí rodin, tedy v jejich domově. A to hlavně proto, aby jim bylo během rozhovoru příjemně a nepociťovali stres z neznámého prostředí. Rodiny však trvaly na tom, že nechtějí ještě více narušovat své soukromí, proto jsme rozhovory po vzájemné domluvě přesunuly přímo ke mně domů. U pedagogů probíhaly rozhovory ve škole.

Pozorování vzorku žáků je prováděno za plného vědomí, tudíž jsem zúčastněným pozorovatelem. Z tohoto pozorování jsou zhotoveny terénní zápisky, které jsou shrnuty v následujících kapitolách. Při pozorování mi byly předloženy materiály, ze kterých jsem čerpala další informace.

Výběr pedagogů probíhal na základní škole v Broumově a Meziměstí, tentokrát bez pomoci informátora.

Každý z respondentů obdržel za svoji ochotu stát se součástí této práce malý dárek. U rodičů se jednalo o dárkové balení piv, děti dostaly dárkové balení bonbónů a pedagogové, vzhledem tomu, že se jednalo o ženy, květinu.

Tabulka č. 1: Složení vzorku respondentů – rodiče a děti

Jméno	Druh rozhovoru	Dosažené vzdělání	Zaměstnání	Věk
Tomáš	rodič	Základní	dělník	51
Pavel	dítě	/	student	13
Jiří	rodič	Základní	bez práce	29
Natálie	dítě	/	student	8

Zdroj: vytvořeno autorkou

Tabulka č. 2: Složení vzorku respondentů – pedagogové

Pohlaví	Stupeň	Doba praxe (počet let)
žena	první	16
žena	druhý	20
žena	první	35

Zdroj: vytvořeno autorkou

3.5. Metody sběru dat

Data, použitá ve výzkumu, jsou získána skrze kvalitativní šetření, pomocí polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování ve zvolené výzkumné oblasti.

Metodu polostrukturovaných rozhovorů jsem zvolila z toho důvodu, že mi umožňuje během rozhovoru pokládat doplňující informace.

Zúčastněné pozorování je zařazeno do výzkumu proto, abych mohla porovnat samotné poznatky z rozhovorů s respondenty s praxí.

3.6. Analýza

Data získaná kvalitativním výzkumem a zúčastněným pozorováním jsou dále zpracovávána. Rozhovory jsou přepsány a vloženy do programu MAXQDA a to zejména z důvodu přehlednosti zjištěných informací. Při analýze jsou nejprve vyhledány podobnosti a pravidelnosti dat, což je základ pro vytvoření kódovníku, který je utvořen deskriptivními kódy. Proces kódování je deduktivní.

4. POPIS VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ

Tato část práce popisuje samotný sběr dat a pozorování. Vyhodnocuje jeho výsledky, pomocí kterých se snaží odpovědět na základní výzkumné otázky.

4.1. Popis průběhu sběru dat

Základem mé práce jsou dvě romské rodiny, které mají alespoň jedno dítě školou povinné. Tyto rodiny byly osloveny mým informátorem, neboť tyto osoby zná a má s nimi dobré vztahy. Služby informátora jsem využila hlavně z toho důvodu, že osobně žádnou romskou rodinu neznám. Byla jsem toho názoru, že romským rodinám bude příjemnější z prvopočátku jednat právě se známou osobou. Tato moje domněnka se potvrdila.

Po předchozí domluvě s respondenty, kteří s rozhovorem sice souhlasili, ale nechtěli, aby bylo narušeno jejich soukromí, probíhaly rozhovory přímo u mých rodičů doma.

Toto poněkud netradiční místo pro uskutečnění našich rozhovorů bylo respondentům překvapivě příjemnější, než představa rozhovoru u nich doma či například v kavárně a podobných podnicích. Respondenty jsem vždy vyzvedla v domluvený čas na domluveném místě, odvezla je k nám domů a po provedení rozhovorů jsem je dopravila zpět. Tato alternativa však poněkud pozměnila mé prvotní plány, proto bylo nahrazeno pozorování v rodinách pozorováním přímo ve školní třídě, přesněji tedy v první třídě základní školy v Broumově.

Rozhovory s rodiči i dětmi probíhaly odděleně. Při každém rozhovoru byl přítomen pouze respondent a já, jakožto tazatel. Bylo tomu tak zvláště proto, abych ještě více nenarušila soukromí a aby respondentovi nebylo

nepříjemné mluvit před další osobou. Pro účely těchto rozhovorů bylo vytvořeno příjemné prostředí. Rodiče odpovídali na mé otázky v obývacím pokoji, kde pro ně bylo připraveno občerstvení. Děti naopak odpovídaly v dětském pokoji, kde trávily i čas, který byl vyhrazen rozhovoru s jejich rodiči. Zde měly také připraveno občerstvení. K dispozici byl i počítač, knížky a omalovánky, aby se dítě zabavilo.

Další velkou částí mého výzkumu jsou i rozhovory s pedagogy ze dvou základních škol. Jedná se o dvě paní učitelky ze základní školy v Broumově a jednu paní učitelku ze základní školy v Meziměstí. Pro výběr těchto respondentů jsem nevyžívala informátora. Požádala jsem o pomoc známé pedagogy. Rozhovory probíhaly přímo ve školách a to v odpoledních hodinách po pracovní době.

Součástí práce je i výše zmíněné pozorování, které tedy probíhalo v první třídě základní školy v Broumově. K dispozici mi byly i některé materiály k nahlédnutí - písanky, výkresy a sešity jednotlivých dětí. Toto pozorování bylo plánované na tři vyučovací hodiny, ale nakonec trvalo pouze jednu vyučovací hodinu, protože se ukázalo, že přítomnost další osoby ve výuce není pro žáky příjemná a zvláště některé stydlivější jedince rozptyluje a znervózňuje, což rozhodně nebyl můj záměr.

4.1.1. Rozhovor s rodiči

Jak jsem již zmiňovala, rozhovory s rodiči proběhly dva. Přesněji řečeno, proběhly dva rozhovory s muži, otci.

Prvním respondentem byl muž, kterému je 51 let. Pro svoji práci mu budu říkat Tomáš. Má čtyři děti, z toho pouze jedno je v současné době školou povinné – chlapce, kterému budeme říkat Pavel. Náš rozhovor se tedy týkal

výhradně tohoto dítěte. Pan Tomáš má pouze základní vzdělání a v současné době pracuje pro technické služby, jako dělník.

Oba dva jsem vyzvedla na domluveném místě. Po příjezdu na místo našeho rozhovoru jsem nejprve dítě – chlapce odvedla do dětského pokoje, kde si hrál na počítači. Tam jsem mu jako poděkování předala malý dárek, kterým v tomto případě bylo balení bonbonů. Chlapec byl rád, poděkoval. Poté jsem se vrátila k otci, se kterým jsme si nejprve udělali kávu. Následovalo předání dárku za ochotu.

V tomto případě se jednalo o dárkové balení pív. Pan Tomáš se bránil, ale když jsem ho ujistila, že je to opravdu v pořádku, že se nejedná o žádný úplatek či milodar, pivo si vzal a poděkoval. Výběr času obdarování nebyl náhodný. Zakládal se na předpokladu, že když bude respondent nejdříve obdarován, bude ochotněji spolupracovat a atmosféra se uvolní.

Náš rozhovor byl ze začátku poněkud nervózní. Zvolila jsem tedy krátké, nenáročné a neosobní otázky. Chtěla jsem rozmluvit sebe, respondenta a také zamezit jeho nervozitě. Jednoduchá otázka, kterou jsem se snažila zjistit, jaký měl pan Tomáš den, zabrala. Poté jsem respondenta seznámila se svým výzkumem. Ujistila jsem ho, že se jedná o anonymní rozhovor, který je nahráván pouze proto, abych si později mohla udělat jeho přepis a tím lépe využít získaných informací. Dále jsem respondenta ubezpečila, že nemusí odpovídat na otázky, které mu budou nepříjemné. Zdůraznila jsem, že v našem rozhovoru neexistují špatné odpovědi, že se mi pro můj výzkum jedná výhradně o osobní názor. Bylo evidentní, že po těchto informacích se panu Tomášovi ulevilo. Sám přiznal, že se obával, že se budu ptát na příliš osobní informace, měl nedůvěru v nahrávání. Také měl strach ze situace, kdy nebude znát správnou odpověď. Poté již nebránilo nic tomu, abychom začali s naším rozhovorem.

Pan Tomáš byl velice ochotný. Nevynechal žádné odpovědi na otázky,

i když bylo u některých témat na první pohled evidentní, že mu není příjemné je rozebírat. Byl mluvný, tudíž jsem nemusela používat sondovací otázky.

Zároveň se však držel tématu a snažil se odpovídat pouze na to, na co jsem se ptala. Přes obavy, které jsem kvůli jeho počáteční nervozitě měla, byl rozhovor příjemný a dokonce jsme v průběhu několikrát zasmáli. Z jeho odpovědí jsem měla pocit, že mi opravdu říká to, co si myslí. Náš rozhovor trval něco málo přes hodinu a z chování respondenta usuzuji a troufám si říct, že nebyl ani jednomu z nás nepříjemný.

Kdybych měla vyzdvihnout několik informací, které mně zůstaly v paměti, je to hlavně fakt, že se za celou dobu našeho povídání ani jednou nezmínil o jeho ženě – matce dítěte. Když jsme se bavili o peněžní situaci rodiny, stále zdůrazňoval, že peníze zařizuje a rozděluje právě on, což jen potvrzuje informace, které uvádím v kapitole věnující se rodině.

Druhým respondentem byl také muž, ale jeho věk je poněkud nižší - 29 let. V této práci se bude jmenovat Jiří. Má tři děti, z toho je v současné době jen jedno školou povinné – holčička, které budeme říkat Natálka. Rozhovor se tedy týkal také tohoto dítěte. Pan Jiří má pouze základní vzdělání a v současné době je bez zaměstnání. Aby však mohl pobírat sociální dávky, vykonává veřejné práce, které mají na starosti technické služby.

Stejně jako u předchozího rozhovoru, vyzvedla jsem pana Jiřího a Natálku na předem domluveném místě a odvezla je k nám domů. Volila jsem stejné prostředí a stejné dárky, neboť jsem věděla, že se oba respondenti – Jiří i Tomáš znají. Tento rozhovor byl však poněkud složitější, protože Natálce je pouze sedm let. Z počátku nebyla ochotná komunikovat, natož opustit svého otce, abych s ním mohla provést svůj výzkum. Proto zde byla přítomna i moje maminka, která s malou Natálkou hrála hned vedle obývacího pokoje hry, aby měla Natálka stále svého otce v dosahu.

Po předchozích zkušenostech z rozhovoru s panem Tomášem jsem se snažila vést tento druhý rozhovor v podobném stylu. Nejprve jsme si udělali

kávu, popovídali o dni respondenta. Nechybělo ani tolik důležité ujištění anonymity, diskrétnosti a správnosti odpovědí na otázky. Poté jsme již začali se samotným rozhovorem.

Pan Jiří byl velice ochotný. Častým problémem však bylo nepochopení dotazu, které jsem se snažila vyřešit jinou a jednodušší formulací. Byl nevyřečný, proto jsem musela použít i několik sondujících otázek.

Na rozdíl od prvního rozhovoru jsem u pana Jiřího měla pocit, že se mi snaží odpovědět tak, jak by to asi bylo vhodné a ne tak, jak si opravdu myslí. Také bylo evidentní, že chce mít dotazování co nejdříve hotové. Tento rozhovor rozhodně nebyl tak příjemný, jako ten první.

V této části deskripce bych ráda zdůraznila jeden problém, se kterým jsem se při výzkumu setkala. Já a můj informátor jsme oslovily celkem patnáct rodin. Spolupracovat se mnou byly ochotny pouze tři. Rozhovory jsem provedla u dvou rodin, neboť mi třetí respondent hodinu před naším setkáním spolupráci odmítl. Neochota oslovených romských rodin je tedy hlavním problémem této práce. Domnívám se, že je vzdělání ožehavým tématem, o kterém nechtějí moc mluvit a tím přiznávat nízkou vzdělanost.

4.1.2. Rozhovory s dětmi

Pro rozhovory s dětmi byl vytvořen speciální scénář otázek, které vycházely ze stejných témat, jako scénář otázek pro rodiče. Scénáře a pokládání samotných otázek bylo přizpůsobeno věku dítěte.

První rozhovor byl proveden se synem pana Tomáše, tedy Pavlem, kterému je třináct let. V současné době je žákem základní školy v Meziměstí. Rozhovor se odehrával v dětském pokoji. Nejprve jsem Pavla odměnila za ochotu malý dárkem, v tomto případě bonbony a pak jsme již přešli k samotné práci.

Respondent byl velice zvědavý, proto jsem mu důkladně vysvětlila význam našeho rozhovoru. Poté jsme již začali. Pavel velice ochotně odpovídal na všechny dotazy. Nebyl nervózní, spíše se snažil dostatečně otevřeně mluvit o svých názorech. Rozhovor byl velice příjemný.

Druhý rozhovor jsem provedla s dcerou pana Jiřího, tedy Natálkou, které je osm let. V současné době navštěvuje druhou třídu základní školy v Meziměstí. Rozhovor s Natálkou byl pro její věk specifický. Byla nemluvná a velice se styděla. Nepomohl ani dárek. Svoje otázky jsem proto pokládala v průběhu hry a to tak, aby neměla pocit, že se jí dotazují, ale spíše, že si s ní povídám.

4.1.3. Rozhovory s pedagogy

Vzhledem k nedostatečnému počtu respondentů z řad rodičů a dětí, jsem pristoupila k provedení rozhovorů s pedagogy. Vytvořila jsem scénář doplňujících otázek, které vycházely ze stejných témat, jako otázky předešlé. Zachování těchto témat je důležité pro pozdější analýzu výsledků.

První rozhovor jsem provedla s pedagožkou, která učí šestnáct let na prvním stupni. Rozhovor byl rychlý, ale věcný a výstižný. Učitelka dostatečně zdůvodnila své postoje na danou problematiku.

Druhý rozhovor byl proveden s pedagožkou, která učí dvacet let, ovšem na druhém stupni. Dochází zde k odlišnosti názorů mezi rozhovory a to z důvodu věku žáků. Respondentka odpovídala věcně. Rozhovor byl velice příjemný.

Poslední rozhovor byl proveden s pedagožkou, která učí již třicet pět let na prvním stupni. Z rozhovoru byly patrné velké zkušenosti, se kterými byla respondentka velice ochotná se podělit. Její odpovědi byly obsáhlejší a konkrétnější.

Paní učitelky byly za svoji ochotu spolupracovat se mnou na tvorbě mé práce odměněny malým dárkem – květinou.

4.2.Pozorování

V následující části práce popíši poznatky z pozorování. Vzhledem k tomu, že rozhovory s romskými respondenty probíhali v pro ně cizím prostředí, bylo původně zamýšlené pozorování přímo v rodinách nahrazeno pozorování romských dětí při výuce. Toto pozorování bylo provedeno v první třídě základní školy a probíhalo pouze jednu vyučovací hodinu, neboť se ukázalo, že moje přítomnost děti značně ruší a znervózňuje.

Do pozorované třídy chodí patnáct dětí, z toho je pět dětí romských. Výuku zabezpečuje učitelka, která byla i mým respondentem v jednom z rozhovorů. K dispozici má na pomoc asistentku, která se ovšem nespecializuje na menšiny, ale kontroluje práci celé třídy. Pro účely mého pozorování byla pedagožka ochotná v hodině více vyvolávat právě romské děti.

Do třídy jsem přišla pár minut před začátkem výuky. V přestávce jsem vypožadovala, že romské děti nejsou vytlačovány z kolektivu, ale jsou více hyperaktivní a baví se většinou pouze mezi sebou. S paní učitelkou jsme děti seznámily s důvodem mé přítomnosti v jejich třídě. Děti se pochlubily svými výkresy a pak už jen paní učitelka zahájila vyučování.

Vzhledem k mojí přítomnosti a potřebě získat co nejvíce informací, byla pedagožka ochotná rozdělit vyučovací hodinu na dvě části: písanku a matematiku. Na začátku hodiny proběhla kontrola domácích úkolů. Jeden romský chlapec domácí úkol nepřinesl. Učitelka se ho tázala, zda měl zadání zapsáno v úkolovém sešitu a zda ho rodiče kontrolovaly. Odpověděl, že mu rodiče úkoly nekontrolovaly, proto je nedělal. Nebyl schopen se samostatně

omluvit - opakoval omluvu po paní učitelce. Tento chlapec vyrušuje a neplní zadanou práci. Proto ho neustále kontroluje asistentka. Díky tomu mají ostatní děti klid na práci. Poté paní učitelka zadala úkol v psaní a já jsem dostala možnost projít se po třídě, prohlédnout si písanky a mimo jiné i vybavenost jednotlivých žáků. Na první pohled nejsou viditelné rozdíly v psaní mezi romskými a ostatními žáky. Stejně je tomu tak i u školních pomůcek.

Jedno z romských dětí výrazně svojí aktivitou a chytrostí převyšuje ostatní žáky. Jeho spolusedící, také Rom, má značné problémy s významem slov. Nedokáže vysvětlit, co znamená slovo pochvala.

U většiny romských dětí je při pozorování viditelné, že nedokážou delší dobu udržet pozornost. Rozhlíží se po třídě, po spolužácích a hledají rozptýlení. Tímto však výrazně hodinu nenarušují.

Následovala matematická část hodiny, která začala procvičováním početních příkladů na počítadlech. Tato činnost se nelíbila výše zmiňovanému romskému chlapci, a tuto nelibost dával hlasitě najevo. Když se mu učitelka přestala věnovat, nepočítal a dělal věci, které neměl.

Poté přišla na řadu hra, při které se opakovaly stejné příklady. Tentokrát však bez počítadel. Děti hrály mezi sebou, což je všechny velice bavilo. Tímto jsme hodinu ukončily.

Z výše uvedeného pozorování lze soudit, že většina z pozorovaných romských dětí, neměla o výuku velký zájem. V této hodině jsem byla svědkem jazykových problémů dětí, což jedinečně potvrzuje slova pedagožky.

4.3.Deskripce rozhovorů

Z prvního rozhovoru s rodičem vyplývá, že respondent má základní vzdělání a tudíž pracuje jako dělník. Má čtyři děti, z toho jedno školou povinné. Toto dítě navštěvovalo mateřskou školu, což vidí rodič jako prospěšné a to hlavně z hlediska přípravy na přestup na základní školu.

Respondent si myslí, že by tato docházka měla být alespoň jeden rok povinná, tedy souhlasí s návrhem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Z pohledu rodiče se jeho dítě na přechod z předškolního do základního vzdělávání těšilo a mělo své očekávání, které bylo částečně narušeno přístupem ostatních dětí k jeho příslušnosti k národnostní menšině. Tento problém však rodič dítěti vysvětlil. S postupem času si okolí dítěte zvyklo. Žák netrpí žádnou specifickou poruchou učení, tudíž ani nevyžaduje specifické jednání od pedagogů. Rodič si však myslí, že je učitel dítěte dostatečně připraven na práci s národnostní menšinou. Rodina doma mluví česky, takže dítě dle rodiče nemá jazykové problémy. Respondent si tedy myslí, že zařazení dobrovolné výuky romštiny na základní školu, není potřeba.

Jeho názor je postaven na faktu, že jsou občané České republiky, proto by měli mluvit česky. Na otázky týkající se tolerance a pochopení okolí reagovat respondent negativně. Se snahou ke sblížení se ještě nesetkal. Jednání a připravenost pedagogů pro práci s romskou menšinou hodnotí spíše jako nedostatečnou. Myslí si, že pedagog do značné míry nerozumí potřebám příslušníka menšiny, na komunikaci školy s rodičem si však nestěžuje. Častým problémem ve školách je šikana. Respondent si je jistý, že jeho syn však žádnou nezažil. Do třídního kolektivu je dítě zapojeno velice dobře. Na otázku vybavenosti školy rodič odpověděl, že by se mohla zlepšit a škola by mohla hradit více školních pomůcek, i když on sám nemá problém na tyto školní potřeby finanční prostředky uvolnit. Dávky speciální státní podpory nevyužívá, tedy jak sám tvrdí, nemá o nich ani žádný přehled. Respondent se obává, že se jeho dítě dostane do stejné situace, jako on sám v dobách studia, tedy že jím okolí bude opovrhovat a tím pádem mu ubližovat. Je připraven tento problém řešit. I když sám nemá navazující vzdělání, trvá na tom, aby jeho dítě vystudovalo alespoň učňovský obor. Je připraven ho psychicky i finančně podpořit.

Další rodič nám v druhém rozhovoru sdělil, že má pouze základní vzdělání. Je veden na úřadu práce a v současné době vykonává veřejně

prospěšné práce jak pomocná síla. Má tři děti, z toho je pouze jedno školou povinné. Jedná se o dceru, která navštěvuje druhou třídu. Mateřskou školu navštěvovala. Tuto skutečnost vidí rodič jako užitečnou, i když tento názor není schopen dostatečně odůvodnit. Stejně tak nemá jasno v otázce povinné předškolní docházky. Dcera se podle otce na přestup na základní školu těšila. Rodina doma mluví česky, takže dcera podle otce neměla větší jazykové problémy. Nemá žádné specifické poruchy učení, pouze vyžaduje pomalejší a pečlivější přístup. Na otázku zavedení dobrovolné výuky romské jazyka nedokázal jednoznačně odpovědět. Připravenost pedagogů na práci s národnostní menšinou hodnotí jako dostatečnou.

Komunikaci školy s rodiči hodnotí též kladně. Respondent preferuje vytvoření pozice romského asistenta, který by pomohl řešit komunikační problémy, se kterými se on i dcera setkali. Dle názoru otce je dcera součástí třídního kolektivu. Vybavenost školy je podle názoru respondenta dostatečná a kvalitní. Finančně docházku dítěte do školy zvládá, ale pochopitelně by uvítal větší krytí výdajů ze strany státu. Otec by preferoval, aby bylo jeho dítě vyučené, a bude se snažit jí vypomáhat po dobu jejího vzdělávání.

Následující rozhovor jsem provedla s dítětem prvního rodiče. Jedná se o chlapce ve věku 13 let, který v současné době navštěvuje sedmou třídu. Má čtyři sourozence. Toto číslo není shodné s číslem, které uvádí jeho otec, neboť mají různé matky. Všichni sourozenci jsou již dospělí. Jmenovaný před nástupem na základní školu navštěvoval mateřskou školku, ale nevzpomíná si, jak dlouho. Na nástup do základní školy se těšil. Na základní škole je spokojený. Jak sám uvádí, mohou za to dobré kolektivní vztahy a výborný vztah s třídní učitelkou, kterou má velice ráda. Z kolektivu nikdy vytlačován nebyl. Odpovědi na otázky, týkající se oblíbenosti předmětů, jsou nejednoznačné. Se svými školními výsledky je relativně spokojen, ale je si vědom prostoru pro zlepšení. Tento prouto vidí i rodiče, kteří mu pomáhají zvládat učivo. Z rozhovoru je patrné, že respondent má s rodiči opravdu výborný vztah založený na důvěře, pomoci a komunikaci. Byl by pro zavedení

dobrovolné výuky romštiny na základních škola. Zároveň však připouští, že by tuto možno využívaly pouze romské děti a to v nevelkém počtu. Není si vědom, že by se v příslušných předmětech podrobněji zabývali poznáváním romské kultury, či kultury jiných menšin. S financováním školních výletů a aktivit nikdy neměl problém. Sám se jich však nerad účastní a to hlavně z důvodu neochoty cestovat hromadnou dopravou. Jeho přání je být truhlářem. Je ochotný pro splnění tohoto přání pokračovat dále ve studiu. Rodiče ho v tomto snu podporují. O své další budoucnosti zatím více nepřemýšlel, proto si není jistý, zda chce rozvíjet svoji osobnost nebo založit rodinu.

V posledním rozhovoru tohoto druhu jsem si povídala s dcerou druhého rodiče. Slečna navštěvuje druhou třídu základní školy. Tento rozhovor byl poněkud složitější, vzhledem k věku dítěte. Původní otázky scénáře byly značně zredukovány a poupraveny do přijatelnější, jednodušší formy. Respondentka má dva mladší sourozence, kteří navštěvují stejné předškolní zařízení, jako kdysi ona sama. Na základní škole se jí líbí, ale připouští, že by se ráda vrátila do mateřské školky, kde si mohla hrát s kamarády. Z kolektivu není vytlačována, má ve třídě i nejlepší kamarádku.

Z předmětů nemá ráda český jazyk, je prý moc složitý. Naopak matematiku řadí mezi oblíbenější předměty. S domácími úkoly jí rodiče nepomáhají, pouze je kontrolují. Vzhledem k věku, není dotazovaná ještě schopna opravdu říci, čím by chtěla v budoucím životě být. Zatím se přiklání k profesi pedagoga. Je si vědoma náročnosti této práce a je ochotná se hodně učit.

V prvním rozhovoru s pedagogem jsem se dozvěděla, že je učitelkou na prvním stupni základní školy a její praxe je šestnáct let. Za tuto dobu učila příslušníky národnostních menšin a to zpravidla Romy a Vietnamce. Svoji výuku musela v těchto případech přizpůsobit – zúžit pouze na základy učiva. Největší problém menšin vidí v komunikaci, která musí probíhat jednoduše pomocí holých, nerozvitých vět. Na tuto práci byla připravována již na vysoké škole prostřednictvím speciálních předmětů. Tuto přípravu vidí jako

dostačující. Při nástupu na základní školu rozezná dítě, které navštěvovalo předškolní zařízení, a které ne. Rozdíly u těchto dětí jsou hlavně v základních návycích a komunikaci. S návrhem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na zavedení alespoň roční povinné předškolní docházky by souhlasila. Jazykové problémy u příslušníků národnostních menšin jsou podle ní zřetelné, ale rodiče si tyto problémy nepřipouštějí. Dítě není schopno porozumět významu slov, má malou slovní zásobu, což je velký problém. Na otázku, týkající se zavedení dobrovolné výuky romštiny, reaguje spíše záporně. I přes výše popsané problémy je těmto dětem čeština blíže.

V romštině nedokážou komunikovat, znají pouze určitá slovní spojení, většinou nadávky, které často používají právě v kombinaci s češtinou. Do své výuky se snaží zařazovat výchovu k toleranci, částečně i kulturu menšin, například romskou. S komunikací s rodiči těchto dětí má ve většině případů problémy. Dávají na sebe nefungující telefonní čísla, vzkazy v žákovských knihách nečtou. Není schopna jednoznačně odpovědět, zda by problematiku komunikace usnadnil či vyřešil romský asistent. Za dobu její praxe se komunikace ze strany rodičů výrazně nezměnila.

Největší zájem o pomoc při vzdělávání dítěte mají rodiče v první třídě, pak tento zájem většinou s postupem času upadá. Děti se snaží, za to jejich rodiče nepřikládají vzdělávání takovou váhu. Berou ho jako povinnost. V této snaze vidí veliké generační rozdíly. S šikanou se nesešla. Ve vzdělávacím systému České republiky, vzhledem k menšinám, nevidí problém. Pouze se pozastavuje nad faktem, že je výuka cizího jazyka pro děti národnostních menšin ve třetí třídě brzy. Stále totiž bojují s češtinou.

Další rozhovor jsem vedla na jiné základní škole. Respondentkou byla pedagožka, která učí na druhém stupni, ve výjimečných případech zastupuje i na stupni prvním. Ve školství pracuje dvacet let. Zkušenosti s výukou příslušníka národnostní menšiny má. Zastává názor, že výuka národnostních menšin nemusí být specificky přizpůsobena. Během jejího studia na vysoké škole neměli žádnou specifickou přípravu na výuku menšin. Při své výuce

dokáže spolehlivě rozeznat, které dítě navštěvovalo předškolní zařízení. Docházku dítěte do mateřských škol hodnotí jako důležitou. Dítě si osvojí práci v kolektivu a tak podobně. Souhlasí se zavedením alespoň jednoho roku povinné školní docházky. Naopak nesouhlasí se zavedením dobrovolné výuky jazyku menšiny. Svůj výukový plán přizpůsobuje národnostním menšinám pouze v hodinách hudební a výtvarné výchovy, kde těmto dětem dává prostor, aby ostatním ukázali něco ze své kultury. Její komunikace s romskými rodiči je spíše nevyhovující. Rok od roku je prý horší. Tvrdí, že dříve měli rodiče o své dítě větší zájem, což se projevovalo i v připravenosti žáka. Spolupráce rodičů se školou je nedostačující ve většině případů. Není si jistá, že by tento problém vyřešil romský asistent. Jeho přínos by byl pouze v případě rodin, které zájem o výuku dítěte mají. Zásadní problém v nastavení vzdělávacího systému České republiky nevidí.

Poslední rozhovor je veden s pedagožkou téže základní školy, přičemž tato respondentka učí na prvním stupni již třicet pět let. Za tuto dobu učila i romské děti. Její výuka vzhledem k národnostním menšinám byla vždy individuálně přizpůsobena podle počtu a schopností dětí. Na práci s menšinami nebyla nikdy speciálně připravována. Při nástupu dítěte na základní školu dokáže rozeznat žáka, který navštěvoval předškolní zařízení, a tuto docházku považuje za velice důležitou. S návrhem o zavedení povinné předškolní docházky tudíž plně souhlasí. U dětí z národnostních menšin by doporučila klidně i dva až tři roky docházky. Nemůže jednoznačně říci, zda romské děti při přechodu na základní školu trpí jazykovými problémy, vidí to spíše jako individuální problém. Dobrovolnou výuku romštiny by nezaváděla. Do své výuky zařazuje dle možností osnov poznávání kultur menšin. S komunikací s rodiči neměla problémy, tím pádem si není jistá, zda by romského asistenta využila. Za dobu své praxe nevidí posun v této komunikaci. Ani nevidí zlepšení v práci rodičů s dítětem. Se šikanou se nesešla. Problémem současného vzdělávacího systému České republiky je

podle jejího názoru fakt, že žák může pouze jednou na každém stupni opakovat ročník. Tím chybí motivace k učení, což vede k nedostatku.

4.4. Výsledky rozhovorů s rodiči

V prvních otázkách rozhovorů s rodiči docházelo k jednotlivému představení respondentů a jejich věku. Tyto prvotní otázky jsou pro tuto práci jen doplňující.

Následovala otázka o dosaženém vzdělání. Tato otázka je již důležitá pro další výzkum a analýzu. Oba respondenti uvedli, že mají pouze dokončené základní vzdělání. Jeden respondent pracuje jako dělník, druhý respondent práci hledá a nyní je zařazen úřadem práce na provádění veřejně prospěšných prací. I přestože, nemá ani jeden respondent navazující vzdělání, oba trvají na tom, aby jejich děti ve vzdělávání pokračovaly. Jsou připraveni je podporovat.

Smyslem dalších otázek bylo zjistit, kolik mají respondenti dětí a kolik z nich je školou povinných. Jeden respondent má tři děti, z toho jen jedno navštěvuje základní školu. Druhý respondent má čtyři děti, z toho pouze jedno chodí na základní školu. V těchto odpovědích nejsou nalezeny žádné shodné rysy. Tyto děti, které navštěvují základní školu, se staly mými respondenty v další části rozhovorů.

Další otázky měly za cíl zjistit, jaké z těchto dětí navštěvovalo předškolní zařízení a zdali považují tuto docházku za přínosnou. Oba respondenti shodně odpověděli, že jejich děti navštěvovaly mateřskou školu a považují to za přínos. Tento výsledek zpochybňuje jedno z teoretických východisek, které tvrdí, že romské děti nenavštěvují předškolní zařízení a to zejména z důvodu, že to jejich rodiče nepovažují za důležité. Oba se také shodují v názoru, že by bylo užitečné zavést povinnou předškolní docházku.

Následující otázky byly zaměřeny na přechod dítěte do základní školy. Oba rodiče se shodují, že se jejich děti na tuto změnu těšily, přestože si

nedokázaly úplně představit, co je čeká. Respondenti jsou za jedno i v názoru, že se očekávání dětí úplně nenaplnilo. Respondent číslo jedna uvádí jako hlavní důvod kritiku menšiny od ostatních spolužáků, respondent číslo dvě uvádí jako důvod nespokojenosti touhu dítěte po uvolněnější, hravější atmosféře.

Otázky, které následovaly tématu přechodu na základní školu, měly vyjasnit problematiku jazykové bariéry. Obě rodiny používají ke komunikaci češtinu, a to i ve svých domovech. Tudíž si myslí, že jejich děti nemají ve škole jazykové problémy. Oba muži se shodli i v odpovědi na otázku, která řeší dobrovolnou výuku romského jazyka. Myslí si, že je to zbytečné, tudíž jsou oba proti.

Vzhledem k jazykovým problémům připadaly v úvahu i otázky, které se vztahují na komunikaci školy s rodiči. V obou případech je tato komunikace hodnocená jako dostačující.

V následující části rozhovoru jsem nastínila otázku využívání romského asistenta. Zde jsou názory respondentů podobné. Oba se shodují, že tuto možnost nedokážou posoudit, ale respondent číslo dvě je zastáncem zavedení pozice romského asistenta na škole, kterou navštěvuje jeho dítě.

Dále jsem se v rozhovoru zaměřila na posouzení připravenosti pedagoga. Jeho práci hodnotí respondenti kladně. Stejný názor mají i na vybavenost tříd a školní zázemí. Je dostačující, ale vždy by mohlo být lepší. Respondent číslo dvě poukazuje na fakt, že by se měl stát více postarat o pokrytí výdajů na školní pomůcky. Oba však dodávají, že na školu peníze vždy uvolní.

Jako velice důležitou hodnotím následující otázku, která zjišťovala, zda mají respondenti negativní zkušenost z dob své školní docházky, u které se bojí, že se bude opakovat u jejich dětí. Odpovědi respondentů jsou takřka totožné – obávají se slovních útoků ostatních spolužáků vzhledem k příslušnosti k národnostní menšině. Se šikanou se nesetkali.

Rozhovor je ukončen otázkou položenou pro oživení pomocí metody freelisting. Respondenti měli uvést pět slov, které je napadlo při slově vzdělávání. Tato otázka byla velikým problémem, pro mne až nečekaným. První respondent uvedl čtyři slova: umění, znalost, chytrost, pochopení. Respondent číslo dvě nebyl schopný tuto otázku zodpovědět, přestože jsem mu jí několikrát vysvětlovala a to i na příkladu.

Když tedy shrnu analýzu výsledků těchto dvou rozhovorů, je evidentní, že v nejdůležitějších bodech se respondenti shodli. Až následující analýzy však ukážou, zda je tato shoda i s jejich dětmi a také s pedagogy, kteří na problematiku vzdělávání nahlíží z jiného, odbornějšího pohledu.

4.5. Výsledky rozhovorů s dětmi

Smyslem prvních otázek bylo seznámení se s dětmi, uvolnit atmosféru a v případě mladšího respondenta odstranit stud.

Po úvodních otázkách přišla na řadu ta, zda má respondent nějaké sourozence. Starší respondent má již dospělé sourozence a mladší respondent má sourozence mladší.

Dále následovala otázka na třídu, kterou respondent navštěvuje. Tato otázka byla důležitá pro výběr dalších otázek. Starší respondent již navštěvuje 7. ročník, proto další otázky byly složitější. Mladší respondent navštěvuje 2. ročník. Zde jsem musela otázky vybírat a pokládat jednodušší, aby byly srozumitelné.

Na další otázku, zda respondent navštěvoval mateřskou školu. Odpověděli oba kladně. Ale ani jeden neřekl, jak dlouho jeho docházka do školky trvala. Oběma se ve školce líbilo.

Scénář dalších otázek se trochu liší, vzhledem k věku. Starší respondent nyní odpovídal na otázky týkající se přechodu na základní školu a očekávání od školní docházky. Uvedl, že se do školy těšil.

Mladší respondent v této části otázek odpovídal, kde se mu líbilo více a proč. Jeho odpovědí byla jednoznačně školka, vzhledem k tomu, že si tam mohly děti více hrát. Předpokládám, že pokud by respondenti byli stejně staří, odpověď na otázku, kde se jim líbilo více, by byla shodná.

Následující okruh otázek se zabýval paní učitelkou, spolužáky a kamarády ve škole. Oba shodně uvádějí, že mají rádi svoji paní učitelku a nejlepšího kamaráda mají přímo ve své třídě.

Mladší respondent v další odpovědi uvádí, že je pro něj nejtěžším předmětem český jazyk. Staršímu respondentu nejde přírodopis.

Další otázka směřovala na čas učení a vypracovávání úkolů. Oba žáci odpovídají, že úkoly a učení odkládají až na pozdní hodiny.

Smyslem další otázky bylo zjistit, zda rodiče svým dětem při učení a vypracovávání úkolů pomáhají či nikoliv. Mladší respondent si povinnosti do školy obstarává sám, rodiče jej jen občas kontrolují. Starší respondent uvedl, že mu s přípravou rodiče pomáhají.

Na další část otázek odpovídal pouze starší žák. Týkaly se dobrovolného zavedení výuky romštiny. Na tuto otázku žák odpověděl kladně. Tuto výuku by uvítal a určitě by se chtěl romštinu naučit.

Dále mě zajímalo, jestli v průběhu výuky byla spolužákům přiblížena kultura menšin a odlišnosti. Respondent uvedl, že ano, ale na konkrétní případ se nevzpomněl.

Následovně jsem se tázala, na otázku financování školních potřeb, výletů a podobných placených aktivit. Tento dotaz byl také dán pouze staršímu respondentovi. Konstatoval, že problém s penězi u nich ještě nenastal, ale že na školní výlety spíše nejezdí, protože nerad cestuje hromadnou dopravou.

Vzhledem k tomu, že na část otázek odpovídal pouze jeden z respondentů, nemohu jejich názory porovnat a vyhodnotit.

Další část otázek jsem zaměřila na budoucí povolání. Starší respondent

má představu o své budoucnosti jasnější – chce být truhlářem. Líbí se mu si cokoliv vyrobit a sestavit. Po základní škole se chce vyučit. Tento názor zastávají i jeho rodiče, kteří ho v tom podporují. Mladší respondent má představu zatím předběžnou – chce se stát učitelkou.

Následující dotazy jsem pokládala jenom staršímu respondentovi, vzhledem k jeho věku. Týkaly se jeho další budoucnosti a zakládání rodiny. Odpověděl, že by spíše rád cestoval a užíval si.

Vzhledem k tomu, že je mezi dětmi velký věkový rozdíl, není možné jejich názory ztotožňovat. Při analýze jsem neobjevila výraznější podobnosti a propojenosti odpovědí. Tyto odpovědi mi více pomohou při mezigenerační analýze.

4.6. Výsledky rozhovoru s pedagogy

Smyslem první otázky bylo zjistit, na jakém stupni základní školy pedagogové učí. Tato informace pro mne byla důležitá, vzhledem k dalšímu zadávání otázek. Dva oslovení pedagogové učí na první stupni, jeden na stupni druhém, ale má i zkušenosti s výukou na prvním stupni.

Shodou okolností se jedná ve všech třech případech o ženy. Tento fakt dle mého názoru také ovlivňuje jejich odpovědi.

Důležitou informací je i délka jejich praxe. Tou se zabývala další otázka. První z respondentů pracuje ve školství šestnáct let, druhý dvacet let a třetí třicet pět let. Tato věková rozmanitost mi slibuje širší zkušenosti s generacemi, což je pro mou práci nejpodstatnější. Dále také více poznatků z praxe.

V další otázce pedagogové uvádějí, že mají zkušenosti s výukou národnostních menšin a to nejčastěji právě s Romy.

Na otázku, zda výuka dětí národnostních menšin musí být specificky

přizpůsobena, odpovídají různě. První respondentka tvrdí, že ano. Druhá tvrdí, že ne. Poslední respondentka je zastánkyní názoru, že tato potřeba spíše individuální a neměla by se vztahovat na menšinu obecně.

V další otázce mě zajímalo, zda byly respondentky při svém studiu speciálně připravovány na práci s menšinami. První učitelka udává, že ano. Druhá a třetí uvádí, že ne.

Další série otázek se vztahuje na předškolní vzdělávání. Tyto otázky považuji za jedny z nejdůležitějších v těchto rozhovorech. Pedagožky se shodují, že je na první pohled evidentní, zda dítě před nástupem na základní školu předškolní zařízení navštěvovalo. Jsou pro zavedení minimálně jednorocní povinné předškolní docházky. Respondentka s nejdelší praxí ve školství dokonce doporučuje tuto povinnost pro menšiny rozšířit na dva až tři roky. Shodují se na tom, že je docházka velice důležitá, každá však uvádí jiné důvody, mezi které patří například sociální začlenění do kolektivu, komunikace se svými vrstevníky, rozvíjení jemné motoriky, osvojení základních a sociálních návyků a tak dále.

Na otázku, o jazykových problémech dětí z prvních tříd, opět odpovídají odlišně. První pedagožka problémy vidí, a to zejména v malé slovní zásobě. Druhá respondentka se s tímto problémem nesetkala. Osobně si myslím, že je to právě tím, že respondentka číslo dvě učí až na druhém stupni. Třetí pedagožka vidí tento problém jako individuální.

Dále jsem se tázala na názor ohledně dobrovolné výuky jazyků menšin, tedy romštiny. Učitelky se shodují, že by tuto výuku nezaváděly. Každá však uvádí jiný důvod.

Také mně zajímalo, v jakých ohledech musí přizpůsobovat výukový plán vzhledem k národnostním menšinám. První a třetí respondentka uvádí, že tato potřeba je velice individuální. Přizpůsobovat se tedy musí jen u jedinců. Druhá respondentka přizpůsobuje výuku pouze v rodinách hudební výtvarné výchovy, kde také dává prostor pro poznávání jiných kultur.

Všechny respondentky se shodují i v potřebě vychovávat děti k toleranci, kterou se snaží do výuky zařazovat.

Dalším velice důležitým tématem ve scénáři otázek je komunikace s rodiči těchto dětí. První učitelka udává, že je míra problematičnosti dorozumívání individuální. Druhá učitelka naopak tvrdí, že mladí rodiče se školou většinou nekomunikují, že spolupráce se školou chybí ve většině případů. Třetí učitelka s touto komunikací neměla problémy. Na otázku, zda tento problém nevyřeší pozice romského asistenta, odpovídají neurčitě, spíše negativně. Posun ve snaze o komunikaci ze strany rodičů za dobu své praxe nevidí, stejně tak jako zlepšení práce rodiče se svým dítětem.

Následující otázka se týkala šikany. Na toto dotazování shodně odpovídají, že se s šikanou nesetkaly.

Na zakončení našich rozhovorů jsem položila otázku, v čem vidí zásadní problém v nastavení vzdělávacího systému České republiky vzhledem k menšinám. První respondentka uvádí, že jsou hlavním problémem jazyky. Angličtina je pro romské děti ve třetí třídě hrozně brzy, neboť stále ještě bojují s češtinou. Druhá respondentka zásadní problém nevidí a třetí respondentka uvádí jako problém nemožnost opakovat jeden ročník vícekrát. Chybí motivace k učení.

Z uvedených rozhovorů vyplývá, že názory pedagožek učících na prvním stupni základní školy, jsou ve většině případů shodné. Naopak pedagožka, učící na druhém stupni, vidí jiné problémy. To je ovšem dáno věkem dětí, které učí.

Tyto data jsou užitečné pro pozdější porovnání názorů rodičů a pedagogů.

4.7. Rodiče versus pedagogové

Velice zajímavá fakta ukazuje analýza rozhovorů s rodiči a pedagogy. Fakta jsem se rozhodla rozčlenit do několika témat, především z důvodu přehlednosti. Těmito tématy jsou: předškolní vzdělávání, jazyková bariéra, kolektiv, práce pedagogů a komunikace.

Začneme tedy předškolním vzděláváním. Je pro mne překvapivým zjištěním, že se odborníci – pedagogové shodli s názorem samotných rodičů. Tedy, že je docházka do předškolního zařízení důležitá pro správný vývoj dítěte. Obě strany také souhlasí s návrhem o zavedení povinné předškolní docházky.

Mnohem zajímavějším tématem je však problém jazykové bariéry. Zde dochází k rozdílnosti názorů. Rodiče popírají jakoukoliv jazykovou bariéru, neboť mezi sebou mluví pouze česky. Jiného názoru jsem ovšem pedagogové. Je důležité si uvědomit, že ne vždy se v rodinách mluví spisovnou češtinou. Často se některá slova špatně vyslovují, zaměňuje se jejich význam.

Ke shodě v odpovědích rodičů a pedagogů dochází v otázce kolektivu ve třídách, kdy jedni i druhí nevidí žádný vážnější problém.

Z hlediska připravenosti pedagogů na práci s národnostní menšinou se setkáváme s odlišnými názory. Samotné pedagožky spíše tvrdí, že není nutné speciální zacházení s menšinou, výjimky jsou pouze individuální. Naopak otec jednoho z dětí uvádí, že vidí připravenost učitelů jako nedostatečnou a to zejména v odlišnosti přemýšlení dětí z národnostních menšin.

Největším problémem školy, pedagogů a rodičů je dle mého názoru komunikace. To dokládají i výsledky analýz. Rodiče si myslí, že je komunikace dostačující. Naopak pedagogové shledávají dorozumívání jako nedostatečné a neefektivní. Obě strany se však spíše shodují s názorem, že komunikaci neusnadní zavedení funkce romského asistenta.

4.8. Mezigenerační pohled na vzdělávání

Tato kapitola je základem pro výslednou interpretaci základních cílů mé práce. Pro snazší orientaci ve výsledcích analýz jsem rozdělila informace do základních tematických okruhů. Těmito okruhy jsou: předškolní vzdělávání, jazyková bariéra, práce pedagogů, kolektiv, ekonomické zajištění a budoucnost dítěte.

Nejprve tedy začneme s předškolním vzděláváním. Rodiče i děti shodně oceňují docházku do předškolních zařízení, je však důležité zdůraznit, že každý z jiného důvodu. Zatímco dítě je za školku ráda, protože si zde našlo kamarády a mohlo si hrát, rodiče spíše upřednostňují sociální zařazení dítěte a jeho vývoj.

Velice zajímavými fakty jsou i odpovědi na téma dobrovolné výuky romského jazyka. Zatímco rodiče vidí tuto výuku spíše jako zbytečnou, dítě by tuto možnost velice ráda využilo. Stojí o to, aby uměl jazyk svojí národnostní menšiny.

I na práci pedagogů mají často odlišný názor. Tato odlišnost je způsobena věkovým rozdílem, ale také tím, co konkrétní respondenti s pedagogy řeší. Děti vnímají své učitele kladně, mají je rády. Rodiče však toto nadšení často nesdílí.

U kolektivních otázek došlo ke shodě. Rodiče jsou si vědomi, do jaké míry je jejich dítě začleňováno, neváhají při jakémkoli problému dítěti pomoci. Samotné děti jsou v kolektivu spokojené. Mají ve třídě své nejlepší kamarády, nepřipadají si v žádném případě vyloučení. Vědí o podpoře svých rodičů.

Při dotazování na ekonomické zajištění odpověděl žák shodně s rodiči. Je si vědom, že škola a mimoškolní aktivity stojí jeho rodiče nemalé peníze, nikdy se mu však nestalo, že by rodiče nebyli ochotni tyto peníze uvolnit. Jak sami říkají: škole je důležitá.

V otázkách, týkajících se budoucnosti dítěte, opět došlo ke shodě. Všichni respondenti uvedli, že vzdělávání je důležité. Základní vzdělání v dnešní době nestačí. Rodiče udělají vše proto, aby jejich dítě mohlo studovat. Stejně tak děti jsou si vědomy, že musí pro svoji budoucnost studovat, přestože to nebude vždy jednoduché.

5. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

Následující část bakalářské práce je jakýmsi popisem výsledků a jejich následným porovnáním s informacemi, které jsou obsaženy v kapitolách Základní teoretická východiska a Stav dosavadního poznání. Toto porovnání je doplněno o mé vlastní komentáře a stanoviska.

Vzhledem k průběhu práce připojuji také kritickou diskuzi, kde se pokusím vyzdvihnout přínos práce, ale také popsat slabší části mého výzkumu.

5.1. Srovnání výsledků se stavem poznání a východisky

Jednou z nejdůležitějších informací, kterou můžeme nalézt v jakékoliv literatuře, která se zabývá vzděláváním Romů, je ta, že tato menšina nepřikládá vzdělávání velkou váhu a nedokáže dostatečně pochopit jeho potřebu. Toto nepochopení se přenáší z generace na generaci.

Výsledky mého výzkumu však tyto informace popírají. Moji respondenti si dostatečným způsobem uvědomují důležitost a potřebu vzdělávání. Generace rodičů, ač sama nemá navazující vzdělání, trvá na tom, aby jejich děti v navazujícím vzdělávání pokračovaly.

Tento fakt hodnotím jako velice překvapivý a pro budoucí vývoj společnosti velice prospěšný. Zůstává však otázkou, do jaké míry se respondentům tato jejich představa povede uskutečnit.

Osobně mi nezbyvá než doufat, že dětem vydrží jejich odhodlání studovat a v budoucím životě si splní svůj sen o vysněném povolání.

V teoretických materiálech se také říká, že většina romských dětí trpí jazykovými problémy, které jsou způsobeny nedostatečným docházením do

předškolních zařízení. U tohoto problému se také předpokládá, že rodiny mluví hlavně romsky, český jazyk používají pouze na veřejnosti.

Výsledky mého výzkumu opět hovoří o opaku. Respondenti si neuvědomují žádné své jazykové problémy při příchodu na základní školu. Je otázkou, jakým způsobem je tento fakt ovlivněn tím, že rodiny přestaly mluvit romsky a používají výhradně jazyk český. Také je zde důležité zdůraznit, že děti navštěvovaly předškolní zařízení, které vidí většina použitých autorů jako nejdůležitější pro rozvoj komunikace v českém jazyce.

Na tuto problematiku můžeme navázat i z pedagogického hlediska. Budoucí pedagogové jsou připravováni na počáteční jazykové problémy dětí z národnostních menšin. Jak však samy respondentky připouštějí, tento problém není plošný, jedná se o individuální nedostatky.

Zákony České republiky vidí zlepšení jazykové bariéry pomocí zavedení dobrovolné výuky romštiny. Z mého výzkumu však vyplývá, že ve většině případů o tuto výuku nemají zájem ani samotní Romové.

Pedagogové taktéž uvádí, že romština je pro současné generace spíše cizím jazykem, než jazykem jejich menšiny. Snaha o naučení tohoto jazyka by byla spíše dalším bojem pro děti, které již takto mají veliké problémy se zvládnutím základního učiva.

Rodiny i pedagogové se shodli, že je pro děti přínosné docházet do předškolních zařízení. Tím potvrdili jedno ze základních východisek a doporučení. Rozdílné jsou však důvody, proč předškolní docházku vnímají jako užitečnou. Teorie říká, že se dítě naučí práci v kolektivu, je dříve začleněno do společnosti a rozvíjí znalosti českého jazyka.

Pedagogové naopak vyzdvihují fakt, že se dítě v mateřských školách naučí základním a sociálním návykům. Rodiče dětí vidí přínos spíše v začlenění do kolektivu.

Přestože se neshodneme, v čem je předškolní vzdělávání pro děti

důležité, je evidentní, že ho všichni jako důležité vnímáme. I já osobně bych podpořila návrh ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na zavedení povinné školní docházky.

Můžeme oponovat tím, že se dětem opět protáhne jejich studium, které je již v tuto chvíli velice dlouhé, ale předškolní vzdělávání dá dítěti více, než výchova v rodině. Dítě dříve formuje do sociálního zázemí. A jak je známo, výchova a formování osobnosti je neúčinnější právě v nízkém věku. Stát a organizace by měly více dbát na tom, aby budoucím žákům nebylo bráněno k docházce do předškolního zařízení z finančních důvodů. A to nejen u národnostních menšin.

Teorie se také ohrazuje nesprávným nastavením vzdělávacího systému České republiky. Romové souhlasí s faktem, že je společnost netolerantní a dostatečným způsobem nezná a nechápe odlišnosti kultur. Samotní pedagogové přiznávají, že poznávání romské kultury do svých výukových plánů nezařazují tak často, jak by bylo potřeba.

Opět se mi ale naskýtá otázka – je netolerance české společnosti opravdu způsobena neznalostí romské kultury, nebo je lepší hledat důvody špatných vztahů mezi těmito obyvateli úplně jinde? Obávám se, že tato otázka zůstane alespoň pro tento výzkum pouze otázkou řečnickou, neboť není jednoduché ji zodpovědět.

I učitelky tvrdí, že je vzdělávací systém špatně nastaven. Obávám se však, že svými názory nenavazují na důvody uváděné v teoretických částech práce. Respondentky vidí problém spíše v tom, že děti nemohou víckrát opakovat jeden ročník, což vede k jejich demotivaci. Nemají snahu, protože vědí, že dříve nebo později do dalšího ročníku postoupí.

Odlišnosti výsledků této bakalářské práce a bakalářské práce Martiny Jeřábkové, kterou jsem použila v teoretických východiscích, pouze potvrzují, že ne všichni Romové jsou stejní. Záleží na jejich původu, místě

jejich současného bydliště, druhu bydliště a také hlavně kolektivu, ve kterém se pohybují.

Je důležité si uvědomit, že ne vždy pochopíme problematiku pomocí teoretické příručky. Realita a životy jedinců jsou od slov napsaných na papíře odlišné. Zakotvené teorie nám mohou pomoci v počátečním vstupu do tématu. Rozhodně by však neměly rozhodovat o našem chování a jednání, které by mělo být především založeno na individuálním přístupu a lidském jednání.

5.2. Kritická diskuze

Následující část práce se bude zabývat praktickými aspekty práce, které považuji za důležité. Budu se zde snažit vyzdvihnout informace, které se mi dle mého názoru povedly dostatečně zpracovat, ale zaměřím se také na části práce, které považuji za slabší. Tato část je tedy spíše mojí úvahou nad tím, co šlo udělat jinak, lépe a naopak. Je velice složité hodnotit sám sebe, proto se budu snažit, aby tato část byla co nejvíce objektivní.

Začneme hned od začátku. Výběr tématu hodnotím jako vydařený. Zprvu se může zdát, že se jedná o téma, které je ve světě již dostatečně zmapované. S tímto názorem však s odstupem času nemohu souhlasit. Je evidentní, že se romskou problematikou zabývá nespočet odborníků z různých oblastí života. Já si však myslím, že romské vztahy a kultura jsou natolik provázanou sítí, která se rok od roku vyvíjí různými směry, že není možné tuto problematiku zkoumat jednou a dost. Každá rodina a místo jejího života je tak specifická, že nabízí nespočet otázek a prostor pro jejich řešení.

Jako podařený hodnotím i výběr literatury, na kterém jsou postaveny teoretické kapitoly práce. Myslím, že se mi podařilo vybrat ty nejznámější, ale také hlavně nejuznávanější autory a autorky, které se tímto tématem zabývají.

Kladně hodnotím i výběr podstatných informací, podle kterých jsou utvořeny základní otázky této práce.

V úvodu této kapitoly jsem uváděla, že se pokusím rozebrat i nedostatky svojí práce. Proto se nyní rozepíši o zvolené metodologii, výběru vzorku a samotných scénářích rozhovorů, neboť právě zde vidím nedostatky. Jsem si jistá, že volba kvalitativního výzkumu byla pro tuto práci, vzhledem k jejímu tématu, tím nejlepším. Jako nešťastný však hodnotím svůj výběr vzorku. Jak jsem již uváděla v předešlých kapitolách. Tato práce byla velice ovlivněna neochotou romských rodin spolupracovat. Tento postoj mne donutil v průběhu výzkumu hned několikrát pozměnit své prvotní záměry. V začátcích práce jsem nepředpokládala, že budu vést rozhovory s pedagogy. Tato možnost mě však zachránila, neboť jsem nebyla schopná sehnat větší množství romských respondentů. Tento fakt velice ovlivnil výsledky této práce. Jsem si jistá, že právě z důvodu nedostatečně početného vzorku, není tato práce dostatečně reprezentativní. Výsledky tohoto výzkumu jsou ale také ovlivněny tím, že je vzorek romských rodin složen výhradně z rodin, které žijí životem, který se vymyká klasickým stereotypním názorům.

Respondenti sice žijí v domech, které jsou obydleny pouze romským obyvatelstvem, ale tyto domy nejsou klasickými příklady obydlí, které můžeme vidět v sociálně vyloučených lokalitách. Další důležitou informací, která také ovlivnila výsledek výzkumu je tam, že rodiny nejsou závislé na sociálních dávkách, neboť tento fakt nevidí jako výhodu, ale spíše jako svoji neschopnost užít své blízké vlastním přičiněním. Respondenti nejsou z těch, kteří by neměli zájem o socializaci a co největší začlenění do společnosti. Jak sami říkají, chtějí žít klasickým způsobem, jako žijí ostatní lidé. Také si myslím, že kdybych měla možnost dotazovat se ženy – matky, byly by výsledky často jiné.

S odstupem času si také nejsem jistá, zda byly otázky a posléze scénáře

rozhovorů vytvořeny tak, aby dostatečně pokryly téma. Obávám se, že v některých aspektech se tato práce dostatečně nevěnuje mezigeneračnímu srovnávání.

Po vykonání samotných rozhovorů jsem dospěla k názoru, že ani formulace těchto otázek není zrovna nejšťastnější, přestože jsem se snažila držet rad a nápadů, které jsem vyčetla z dostupné literatury. Jako příklad takové rady mohu uvést vyhýbání se rozlišení Rom a bílý. Mne samotné nebylo příjemné se na některé otázky ptát a myslím si, že si ani nedokážu dostatečně představit, jak bylo nepříjemné respondentům na některé dotazy odpovídat. Chyby ve formulaci otázek však vidím i z jiného hlediska. Otázky byly položeny složitým způsobem a například rodič respondent číslo dvě měl veliký problém s jejich pochopením.

Původním záměrem práce bylo srovnat mezigenerační pohledy na vzdělávání. Nejsm si jistá, zda se mi tento záměr podařilo v dostatečné míře splnit. Tato práce a její výsledky spíše vedou k revizi cíle, nebo alespoň k jejímu rozšíření o další respondenty a otázky, které se více zaměří na mezigenerační pohled.

5.3. Shrnutí

Tato práce se snažila objasnit problematiku vzdělávání a samotné vzdělanosti Romů na Broumovsku.

Starší generace Romů si uvědomují nedostatečnost jejich vzdělání a to hlavně z hlediska jejich pozice na trhu práce, která v současné době není vysoká. Proto se snaží svojí pomocí usnadnit svým dětem studium na základní škole. Již od útlého věku dětem vysvětlují důležitost znalostí a trvají na tom, aby jejich děti pokračovaly v navazujícím studiu. Jsou ochotni je podporovat finančně i psychicky. Aby omezili jazykovou bariéru a problematický vstup

do kolektivu, nechali své děti docházet do předškolních zařízení. Toto rozhodnutí vidí jako šťastné.

Dětem záleží na jejich budoucnosti. Mají zájem o pokračování ve studiu, což je způsobeno i tím, že na ně rodina v tomto směru vyvíjí určitý tlak. Škola je baví a nemají s ní problémy, které by neuměly zvládat. Ať již samy nebo s pomocí rodičů. Zázemí školy, kolektiv, připravenost a práci pedagogů hodnotí shodně jako dostačující.

Z výsledků lze usoudit, že názory generací jsou u většiny pokládaných otázek stejné. Liší se pouze u otázky, která se zabývá dobrovolnou výukou romského jazyka na základních školách. Rodiče jsou proti, neboť tvrdí, že jsou Češi a proto by měli všichni mluvit česky. Naopak děti by se rády romskému jazyku zcela dobrovolně věnovaly.

Doplňující informace od pedagogů názory Romů z části vyvrací a to hlavně v ohledu na aktivitu dětí. Podle učitelek jsou žáci mnohdy nepřipraveni a v hodinách značně pasivní. Respondentky také uvádí, že rodiče často nemají o vzdělávání svých dětí přehled a vůbec jim to nevádí. Na rozdíl od rodičů vidí, při příchodu dětí na první stupeň základní školy, značné jazykové problémy a nedostatky. Jako nedostatečnou vidí i snahu rodičů o kvalitní komunikaci. Současně však uvádí, že nelze na všechny Romy nahlížet stejným způsobem. Každý si žádá svůj individuální přístup, ať už méně, či více.

Závěr

Cílem práce bylo pomocí kvalitativního výzkumu zjistit, jaké jsou postoje Romů ke vzdělání a jak se tento postoj liší mezigeneračně.

Bakalářská práce byla postavena na několika stereotypch, které jsou v české společnosti rozšířeny. Stereotyp, který se vztahuje na téma bakalářské práce, říká, že Romové nemají zájem o vzdělávání a tím pádem i snadnější začleňování do společnosti. Pomocí obecných teorií, které byly aplikovány na území Broumova, se podařilo najít odpovědi na tři základní otázky.

Základními otázkami byly:

1. Ovlivňuje dosažené vzdělání rodiče názor na vzdělávání dítěte?
2. Podporuje respondent vzdělání svého dítěte?
3. Uvědomuje si dítě potřebu vzdělávání – chce studovat?

Tyto otázky byly rozvity dalšími podotázkami, které pomohly rozšířit základní informace vztahující se k tématu.

Vzhledem k ochotě všech zúčastněných respondentů se povedlo zodpovědět veškeré výzkumné otázky, které vedly k cíli práce.

Rodiče, ač nemají dokončené navazující vzdělání, trvají na dalším studiu svých dětí. Nutnost vzdělání rodiče vštěpují dětem již od předškolního věku. Tím pádem samy děti chtějí ve studiu pokračovat i po ukončení povinné školní docházky. Mezigenerační pohled se tedy neliší.

Informace, které uvádějí rodiče a děti však nepotvrzují výpovědi pedagogů. Ti naopak tvrdí, že romské děti nemají zájem o studium, přistupují k němu pasivně. Rodičům to z pohledu učitelek nevadí.

Tyto výsledky ve většině případů vyvrátily teoretická východiska této práce a to zejména v ohledu zájmu rodin o vzdělávání. Potvrdily tvrzení, že rodiny mají častý problém s komunikací a jazykovou bariérou, ale tento

problém si nepřipouští.

Zjištěné výsledky však nepřinesly žádné nové poznatky, které bychom mohli zařadit k zakotveným teoriím práce s Romy. Mohly by však být inspirací pro další práce, zabývající se případy romských rodin na Broumovsku, nebo by se daly využít pro pedagogické účely základních škol na tomto území. V každém případě by však musely být doplněny a rozšířeny nejen o počet respondentů z hlediska validity výzkumu, ale také témat, které tyto výsledky rozšíří.

Pro další rozšíření této práce bych navrhovala se více zaměřit na mimoškolní aktivity dítěte a to zejména na ty, které se vzděláváním souvisí. Také bych se více zaměřila na vzdělávání samotných rodičů, u kterých by bylo zajímavé zkoumat, zdali by měli zájem o různé doplňující kurzy, rekvalifikační kurzy, školy třetího věku a podobně.

U pedagogů bych se více zaměřila na jejich osobní názor na národnostní menšiny, a zda tento jejich postoj nepromítají do své výuky. Rozšířila bych také otázky, které se vztahují k šikaně a kolektivním problémům.

Původní cíl práce byl díky získaným informacím zodpovězen a doplněn dalšími fakty, které jsou pro budoucí práci s romskými rodinami na Broumovsku užitečné. Mezigenerační pohled na potřebu vzdělávání u případů romských rodin na Broumovsku se neliší.

Seznam zdrojů:

Knihy:

Liessmann, K. P. 2008. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Praha: Academia

Šotolová, E. 2008. *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum

Navrátil, P. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál

Jakoubek, M., T. Hirt. 2004. *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čermák

Říčan, P. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál

Jakoubek, M., T. Hirt. 2004. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub

Jakoubek, M., L. Budilová. 2009. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury

Balvín, J. 1996. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. Ústí nad Labem: Hnutí R

Balvín, J. 2004. *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. Praha: Radix s.r.o.

Elektronické zdroje:

Urban, D., A. Kajanová. 2009. „*Vzdělání jako klíčová oblast integrace Romů v České Republice.*“ [online] [cit. 12. 1. 2015]. Dostupné z <<http://antropologie.zcu.cz/vzdelani-jako-klicova-oblast-integrace-romu-v-ceske-republice>>

Liga lidských práv. 2007. „*Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 2 z roku 2007.*“ [online] [cit. 12. 1. 2015]. Dostupné z <<http://llp.cz/publikace/zakladni-vzdelavani-romskych-deti/>>

Jeřábková, M. 2009. „*Romové ve Vysokém Mýtě se zaměřením na vzdělání a romský jazyk.*“ [online] [cit. 13. 1. 2015]. Dostupné z <<https://dspace.upce.cz/handle/10195/33273> >

Gabal, I. 2010. „*Východiska strategie boje proti sociálnímu vyloučen.*“ [online] [cit. 20. 2. 2015]. Dostupné z <<http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=node/524>>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2004. „*Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiné vzdělávání (školský zákon).*“ [online] [cit. 21. 2. 2015].

Dostupné z <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>>

Okely, J. 2003. „*Některé politické důsledky teorií o romské etnicitě.*“ [online] [cit. 25. 4. 2015]. Dostupné z <<http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305104616.pdf>>

Cina, S. 2006. „*Rómský jazyk.*“ [online] [cit. 25. 4. 2015].

Dostupné

z

<http://www.jozefsabol.sk/pedagogovia/sabol/sabol_publicacie_o_romoch/romsky.jazyk-mp.pdf>

Mareš, P. 2006. „*Faktory sociálního vyloučení.*“ [online]

[cit. 25. 4. 2015]. Dostupné

z

<http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_193.pdf>

Přílohy

Příloha 1 – Scénář rozhovorů s rodiči

- Jaký je Váš věk?
- Jaké je Vaše dosažené vzdělání?
- Jaké je Vaše současné zaměstnání?
- Můžete mi říct, kolik máte dětí? Kolik z nich je školou povinných?
- Navštěvovalo alespoň jedno dítě předškolní zařízení?
ANO: Považujete docházku dítěte do MŠ jako přínosnou? Můžete jmenovat konkrétní příklad?
NE: Jaký byl důvod, že Vaše dítě MŠ nenavštěvovalo? Myslíte si, teď s odstupem času, že by zařazení Vašeho dítěte do MŠ bylo užitečné?
- Jaký máte názor na návrh ministra školství, mládeže a tělovýchovy zavést minimálně jednoroční povinnou docházku do mateřských škol?
souhlasím X nesouhlasím – PROČ?
- Těšilo se Vaše dítě na příchod na základní školu? Jaké mělo očekáváníí?
- Máte pocit, že se mu jeho očekávání splnilo?
- Mělo Vaše dítě při nástupu do základní školy jazykové problémy?
- Má Vaše dítě specifickou poruchu učení?
ANO: Jakou?
Myslíte si, že je pedagog Vašeho dítěte na tuto skutečnost dobře připraven?
NE: Myslíte si, že by byl pedagog Vašeho dítěte na tuto skutečnost dobře připraven? Zkuste vycházet ze svých poznatků, či poznatků ostatních rodičů.

- Myslíte si, že by bylo vhodné zařadit do výukových plánů na základních školách dobrovolnou výuku jazyků národnostních menšin, tedy například romštiny? Proč?

- Základem dobrých vztahů je znalost, pochopení a tolerance kulturních a sociálních odlišností národů. Máte pocit, že je tato znalost, pochopení a tolerance dostatečná?

- Jste přesvědčen, že je pedagog Vašeho dítěte dostatečně připraven na práci s národnostní menšinou a tuto připravenost dokáže dostatečně využít i v praxi?

- Základem dobrých školních vztahů je komunikace s rodičem dítěte. Myslíte si, že je komunikace ze strany školy a pedagogů dostačující?

- Školy mají ze zákona možnost vytvořit pozici romského asistenta, který by tuto komunikaci usnadnil. Jaký máte na tuto možnost názor? Myslíte si, že by to vyřešilo komunikační problémy, které mezi rodiči a školou často vznikají?

- Setkalo se Vaše dítě s jakoukoli formou šikany z důvodu jeho příslušnosti k národnostní menšině?

- Z chování Vašeho dítěte usuzujete, že je součástí kolektivu, nebo je z něj spíše vytlačován?

VYTLAČOVÁNÍ: Jste přesvědčen, že je důvodem vytlačování z kolektivu příslušnost

k národnostní menšině, nebo je to spíše povahou Vašeho dítěte?

Zkoušel jste tyto kolektivní problémy nějakým způsobem vyřešit? Jak?

- Pořádá škola, kterou navštěvuje Vaše dítě, speciální programy či akce pro utužení kolektivu? Zhodnotil byste tuto snahu jako dostačující?

- Jak hodnotíte zázemí – vybavenost školního prostředí? Je pro kvalitní výuku dostačující?

- Studium dítěte na základní škole s sebou nese nemalé ekonomické výdaje. Dostali jste se někdy do situace, že jste nemohli svému dítěti z nedostatku financí zaplatit školní pomůcky, výlety, družiny, kroužky, a jiné?

ANO: Jakým způsobem jste tuto skutečnost vysvětlili svému dítěti?

- Zdá se Vám dostačující podpora státu při ekonomickém zajištění vzdělání Vašeho dítěte? Víte například, o nějakém druhu speciálních dávek vztahujících se na tyto příležitosti?
- Vzpomenete si na jednu negativní zkušenost, z dob Vaší školní docházky, z které máte obavu, že se bude opakovat i u Vašeho dítěte?
- Zdá se Vám, že se Vám Vaše dítě odcizuje od doby, kdy začalo navštěvovat základní školu? Berete tuto skutečnost jako důsledek školní docházky nebo dospívání?
- A teď by mne zajímal Váš názor na vzdělání Vašeho dítěte vzhledem k budoucímu pracovnímu zařazení. Jak nahlížíte na potřebu navazujícího studia (SŠ, SO3, SOÚ, VŠ,...)? Podpořili byste své dítě, jak psychicky tak finančně, kdyby se rozhodlo některou ze zmiňovaných škol navštěvovat? Myslíte si, že je studium základ pro získání dobrého pracovního místa?
- Řekněte prvních pět slov, které Vás napadnou při slově VZDĚLÁNÍ.

Příloha 2 – Scénář rozhovoru s dětmi

- Máš nějaké sourozence?
ANO: Pomáháte si navzájem se školou? Ať už se jedná o probíranou látku, nebo třeba kolektivní rozbroje?
- Jakou třídu navštěvuješ?
- Chodil/a jsi do školky?
ANO: Jak dlouho?
NE: Nemrzí Tě, že jsi nenavštěvoval/a MŠ?
- Těšil/a jsi se na základní školu a nové kamarády? Splnil Tvůj nástup do školy Tvá očekávání?
NE: Proč?
- Máš rád/a svoji paní učitelku? A jaké máš vztahy se svými spolužáky? Máš mezi svými spolužáky nejlepšího kamaráda? Jak se jmenuje?
- Stalo se Ti někdy, že bys byl/a z kolektivu spolužáků vytlačován/a?
- Chodíš rád/a do školy?
- Co se Ti ve škole nejvíce líbí? Na co se do školy nejvíce těšíš?
- Jaký je Tvůj nejvíce a nejméně oblíbený předmět? Který předmět Ti jde nejvíce?
- Jakým způsobem se připravuješ na vyučování a jak dlouho Ti tato každodenní příprava trvá?
- Své školní povinnosti řešíš hned po příchodu ze školy, nebo je odkládáš na poslední chvíli?
- Když Ti ve škole nejde nějaké učivo, pomáhají Ti rodiče s jeho pochopením? Píší s Tebou například domácí úkoly?

- Jsi hrdý/á na svoje vysvědčení? Pochválili Tě za něj rodiče? Jsi s ním tak spokojený, že bys byl/a ochotný ho ukazovat nejen rodičům?
- Chtěla bys, aby se na Tvé škole vyučovala romština?
- Jsi si vědom/a, že by v průběhu Tvého studia byla Tvým spolužákům přiblížena romská kultura?
- Stalo se Ti někdy, že Ti nemohli rodiče zaplatit školní výlet nebo například kroužek? Bylo Ti to líto? Neposmívali se Ti spolužáci?
- Máš pocit, že s Tebou rodiče dostatečně mluví o škole a školních problémech?
- Čím bys chtěl/a být, až vyrosteš?
- Myslíš si, že budeš po základní škole dále pokračovat ve studiu?
- Myslíš si, že by Tvoji rodiče chtěli, abys dále pokračoval/a ve studiu?
- Chtěl/a bys brzy po dokončení školní docházky založit rodinu, nebo bys chtěl/a spíše rozvíjet své dovednosti, cestovat či uskutečňovat nějaké svoje sny?
- Řekni prvních pět slov, které Tě napadnou při slově vzdělání.

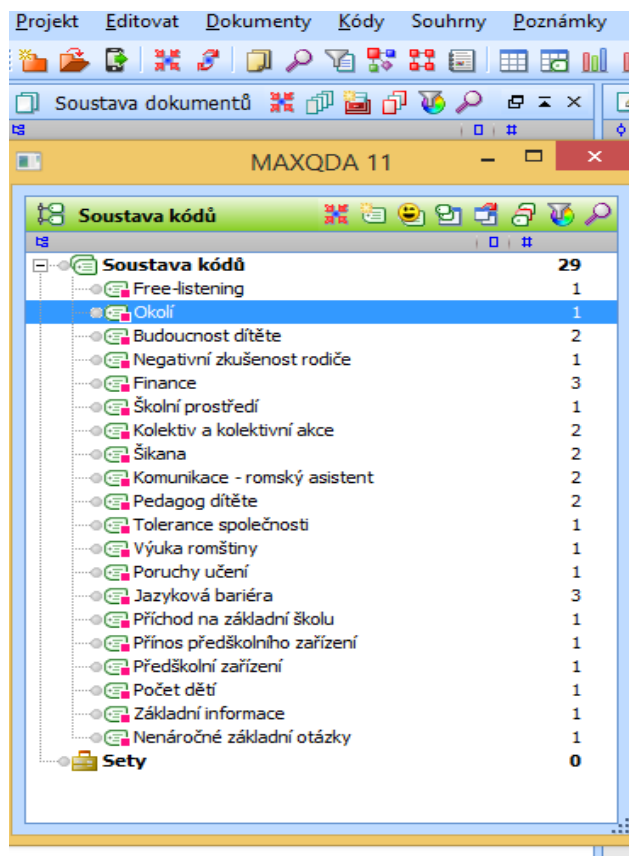
Příloha 3 – Scénář rozhovoru s pedagogy

- Učíte na prvním či druhém stupni základní školy?
- Jak dlouho pracujete jako pedagog?
- Učila jste někdy dítě, které bylo příslušníkem národnostní menšiny?
- Myslíte si, že výuka dětí národnostních menšin musí být specificky přizpůsobena?
- Byla jste při studiu speciálně připravována na práci s menšinami?
- Dokážete rozeznat, zda dítě navštěvovalo předškolní zařízení či ne? Myslíte si, že je mateřská škola důležitá? Proč?
- Souhlasil/a byste se zavedením alespoň jednoho roku povinné předškolní docházky?
- Vidíte při příchodu dětí menšin na základní školu jazykové problémy?
- Myslíte si, že by bylo užitečné zavést dobrovolnou výuku romštiny? Proč?
- V jakých ohledech musíte přizpůsobovat Váš výukový plán vzhledem k národnostním menšinám?
- Zařazujete do výuky poznávání kultur menšin a toleranci k odlišnostem?
- Jaké máte zkušenosti s komunikací s rodiči těchto dětí?
- Myslíte si, že by komunikaci usnadnil romský asistent?
- Vidíte za dobu své praxe posun ve snaze o lepší komunikaci ze strany rodičů?
- Vidíte za dobu své praxe posun v práci rodiče se svým dítětem? Například při vypracování domácích úkolů, studováním látky a podobně?
- Setkala jste se s jakoukoli formou šikany z důvodu příslušnosti k národnostní menšině?

ANO: Jak jste tuto skutečnost řešila?

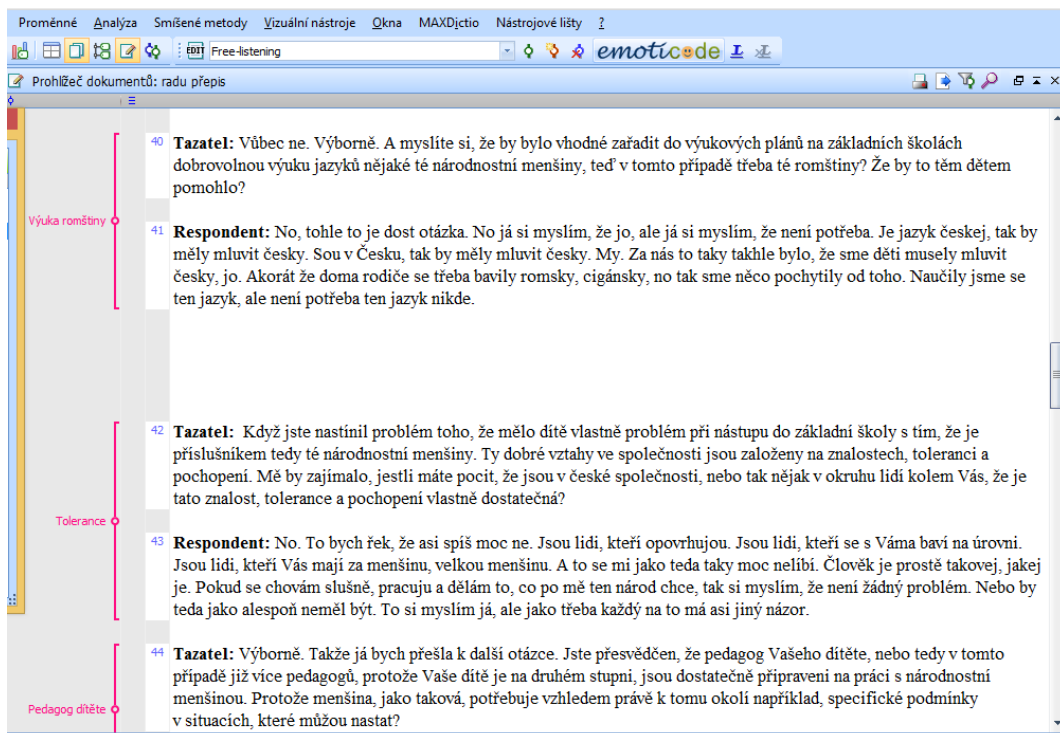
- Jaký vidíte zásadní problém v nastavení vzdělávacího systému vzhledem k menšinám?

Příloha 4 – Ukázka kódovaného přepisu rozhovoru a kódovník

Soustava kódů	
Soustava kódů	29
Free-listening	1
Okolí	1
Budoucnost dítěte	2
Negativní zkušenost rodiče	1
Finance	3
Školní prostředí	1
Kolektiv a kolektivní akce	2
Šikana	2
Komunikace - romský asistent	2
Pedagog dítěte	2
Tolerance společnosti	1
Výuka romštiny	1
Poruchy učení	1
Jazyková bariéra	3
Příchod na základní školu	1
Přínos předškolního zařízení	1
Předškolní zařízení	1
Počet dětí	1
Základní informace	1
Nenáročné základní otázky	1
Sety	0

Zdroj: vytvořeno autorkou

Proměnné Analýza Smíšené metody Vizualní nástroje Okna MAXQDjctio Nástrojové lišty ?

Free-listening emoticode

Prohlížeč dokumentů: radu přepis

Výuka romštiny

Tolerance

Pedagog dítěte

40 **Tazatel:** Vůbec ne. Výborně. A myslíte si, že by bylo vhodné zařadit do výukových plánů na základních školách dobrovolnou výuku jazyků nějaké té národnostní menšiny, teď v tomto případě třeba té romštiny? Že by to těm dětem pomohlo?

41 **Respondent:** No, tohle to je dost otázka. No já si myslím, že jo, ale já si myslím, že není potřeba. Je jazyk český, tak by měly mluvit česky. Sou v Česku, tak by měly mluvit česky. My. Za nás to taky takhle bylo, že sme děti musely mluvit česky, jo. Akorát že doma rodiče se třeba bavily romsky, cigánsky, no tak sme něco pochytily od toho. Naučily jsme se ten jazyk, ale není potřeba ten jazyk nikde.

42 **Tazatel:** Když jste nastínil problém toho, že mělo dítě vlastně problém při nástupu do základní školy s tím, že je příslušníkem tedy té národnostní menšiny. Ty dobré vztahy ve společnosti jsou založeny na znalostech, toleranci a pochopení. Mě by zajímalo, jestli máte pocit, že jsou v české společnosti, nebo tak nějak v okruhu lidí kolem Vás, že je tato znalost, tolerance a pochopení vlastně dostatečná?

43 **Respondent:** No. To bych řek, že asi spíš moc ne. Jsou lidi, kteří opovrhují. Jsou lidi, kteří se s Váma baví na úrovni. Jsou lidi, kteří Vás mají za menšinu, velkou menšinu. A to se mi jako teda taky moc nelíbí. Člověk je prostě takovej, jakěj je. Pokud se chovám slušně, pracuju a dělám to, co po mě ten národ chce, tak si myslím, že není žádný problém. Nebo by teda jako alespoň neměl být. To si myslím já, ale jako třeba každý na to má asi jiný názor.

44 **Tazatel:** Výborně. Takže já bych přešla k další otázce. Jste přesvědčen, že pedagog Vašeho dítěte, nebo tedy v tomto případě již více pedagogů, protože Vaše dítě je na druhém stupni, jsou dostatečně připraveni na práci s národnostní menšinou. Protože menšina, jako taková, potřebuje vzhledem právě k tomu okolí například, specifické podmínky v situacích, které můžou nastat?

Zdroj: vytvořeno autorkou